

VREDNOSTI I OBJEKTI

Dr. Mihailo MARKOVIĆ

Kad se s pravom govori o superiornosti komunističkog morala nad građanskim ne treba zaboraviti da bi nekim ljudima koji sebe smatraju komunistima bile veoma korisne moralne pouke iz davnoprotšlih epoha, — da se, naprimera, treba rukovoditi izvesnim principima a ne trenutnom praktičnom korišću, da se treba i sam boriti za svoja ubedenja a ne zaklanjati iza drugih, da treba drugog čoveka tretirati kao cilj a nikad kao sredstvo, da treba donositi odluke slobodno po vlastitom uverenju, da treba uskladiti ono što se radi s onim što se govori, a ono što se govori sa onim što se misli.

Jedna od najpopularnijih filozofskih zabuda jeste uverenje da su vrednosti, za razliku od potpuno objektivnih materijalnih predmeta i prirodnih zakona, nešto prevashodno subjektivno. Poznati primer subjektivizma u aksiologiji jeste emotivistička teorija logičkih pozitivista (Karnapa, Šlika, Ejera i drugih). Po toj teoriji jedini sadržaj vrednosnih sudova jesu izvesne subjektivne emocije. Reći za nešto da je lepo znači izraziti da mi se lično sviđa. Reći za nešto da je dobro ili moralno znači izraziti svoje odobravanje datog postupka itd. Pošto na taj način vrednosni sudovi nemaju nikakav objektivni značaj, i oni, zajedno sa metafizičkim stavovima, spadaju u grupu pseudostavova koji se ne mogu u iskustvu verifikovati, pa su zato besmisleni. Jednom reči, vrednosti nisu nešto objektivno dato. Svako može imati svoje norme, svoj sistem vrednosti. Među njima ne može biti pravog konflikta jer, navodno, nikakve činjenice ne daju za pravo ni jednom ni drugom.

Ova emotivistička teorija vrednosti samo je do krajinj konsekvenci izvela široko rasprostranjeno uverenje da se vrednosti bitno razlikuju od materijalnih predmeta po tome što je u njima uključen afektivni odnos čoveka prema onom što može zadovoljiti neku njegovu potrebu. Tako je jedna slika kao materijalni predmet — određena struktura oblika i boja koja, jednom stvorena, produžuje da bude to što je i kad bi čovek nekim slučajem nestao s lica zemlje. Međutim, vrednost te slike bila bi nešto mnogo etemernije i trajala bi samo dotle dok ima živih ljudskih jedinki koje je u stanju da uzbuđi, u kojima je u stanju da izazove onu kompleksnu psihičku reakciju koja se naziva umetničkim doživljajem.

Izgleda da se ovdje ipak radi o jednoj zabudi koja proističe iz ljudske navike da, radi što veće jasnoće, pravi suviše oštre distinkcije.

Najpre, ono što mi znamo o predmetima koji nas okružuju daleko je od neke apsolutne objektivnosti. Stara je istina koja se uvek iznova zaboravlja, da ono što mi smatramo predmetima kao takvim, uvek uključuje u sebe elemente zablude, iluzije, ljudske pro izvoljnosti, ljudskog načina gledanja. Predmet van čoveka, nezavisan od njegove svesti i njegove prakse mi ne možemo ni zamisliti. Oblici su ono što su za nas tek zahvaljujući trodimenzionalnom prostornom sistemu u kome ih vidimo. Taj sistem je naš, jedan od mnogih mogućih višedimenzionalnih sistema koji više ili manje odgovaraju onome što zovemo objektivnim prostorom, a što je za naše saznanje ustvari jedna potpuno neodređena, apstraktna, mada nužna, pretpostavka. Elementi subjektivnosti u opažanju boja od Loka naovamo ne dolazi u pitanje. Dakle, predmeti su ustvari objekti za subjekte, saznati u praktičnom odnosu čoveka prema njima.

S druge strane, vrednosti su daleko od toga da budu nešto potpuno subjektivno. Kad čovek čita impresionističke kritike (koje su kod nas u velikoj meri) dobija utisak da se vrednost svodi na subjektivni doživljaj. Književni kritičar smatra nužnim da nas obavesti da je, čitajući izvesno delo, imao, takve i takve asocijacije, da je...

čin, itd. Ovakva literatura može biti veoma interesantna, može i sama imati umetničku vrednost, ali treba biti načisto da je to u najboljem slučaju jedna vrsta pozicije, ukoliko nije gola psihološka deskripcija koja može imati vrednost kao samoiskaz — za psihologa i sociologa. Prava kritika treba da utvrđuje izvesne objektivne vrednosti. Naravno, ne objektivne u apsolutnom smislu — nezavisne od čoveka i promena u njegovom svesnom doživljavanju, jer u ovom smislu nisu objektivne ni zvezde, ni stene, ni voda u okeanima. O objektivnosti treba ovde govoriti u smislu društvenog, važenja za jednu širu ili užu društvenu zajednicu, nezavisno od svesti pojedinačnog subjekta. A u ovom smislu mogu biti objektivne i lepota umetničkih dela i moralna vrednost ljudskih postupaka i progresivnost izvesnih političkih akcija itd.

Jedne iste objektivne činjenice uzete u čisto intelektualnom odnosu subjekta prema njima saznaju se kao stvari i veze stvari, a uzete u intelektualno-afektivnom odnosu doživljavaju se kao vrednosti. Svako umetničko delo se može opisati kad se tretira kao stvar i oceniti kad se tretira kao vrednost. Jedan ljudski postupak se takođe može opisati kao i svaka druga činjenica, a može se oceniti kao moralna vrednost. Status vrednosti nije suštinski različit od statusa činjenica. U oba slučaja skeptički greše kad ih subjektiviraju a dogmatičari kad ih tretiraju kao objekte po sebi. U stvari, po sebi postoje izvesna fizička, hemiska, biološka i psihološka kretanja koja bivaju shvaćena kao činjenica s jedne strane i vrednosti s druge tek u procesu Nastavak na 2 strani

U Beogradu je nedavno otvorena izložba Majstori sovjetske grafike na kojoj su prikazani radovi šestorice ruskih grafičara. — Na slici: V. G. Litvinjenko: Ostao je

NACRT ZA JEDAN LICNI PREDIZBORNI PLAKAT

Iduće nedelje, prviput u toku svog kratkotrajnog i hirovitog života, glasaču za poslaničkog kandidata Savezne narodne skupštine, živim u jednom beogradskom predgrađu, u naselju gde se popločane ulice pretapaju u njive, a ponekad ulična tabla prikovana je za stabla pored puta. I tu, na raskršću, ima jedna kafanica, gde ljudi tihog naselja čitaju novine pre podne i piju tanku, prirodnu šljivovicu. Iduće nedelje, ti isti ljudi će doći na svoje staro sastajalište, no umesto novina i čašica, držaće u rukama glasačke listiće. — Kafanica će u iduću nedelju biti pretvorena u glasačko mesto.

Moja trenutna želja pred izbore? — Želeo bih da već jednom iskopni ovaj martovski sneg, koji, sleđen, prljav, zgomilan po ivičnjacima ulica, tako dotrajava svoje poslednje Nastavak na 4 strani

BALADA O DIMNJIČARU

Miodrag BULATOVIĆ

Hteo bih da vam ispričam sve što znam o jednom svom susedu. Unapred kažem: ne znam mnogo, i ne ljutite se zbog toga. Poznato mi je da ima sedamdeset i po godina; da je iz porodice iz koje su za poslednjih deset decenija svi muškarci bili odžačari — itekakvi majstori. I da je on, koji nosi tako lepo i tako naše ime, Milisav, povisok, vitak, židak prosto. Od dede je nasledio malice zatupast nos; od oca vuče zube što se stalno bele na crnoj pozadini gara; a od majke, koje kao ni oca odayno nema u spisku živih stanara, osmeh blagih i dobrih. Mislim da ne liči ni na jednog čoveka kog sam dosad sreo — na naše naizgled ljubazne i dobre susede ponajmanje. Već i deca znaju da živi gore, na krovovima. Ko god krene ulicom i podigne pogled k dimnjacima, kogod priđe prozoru i osmotri dim što se sivi i spušta čak do nepoželjnog martovskog snega, ugleda crnu figuru s koturom žice.

Sa sobom nosi stube. Nosi ih tako spretno, i tako lako, kao da su od kartona. Te stube su u početku onolike kolike i jesu; ustvari onolike kolike je on u početku svog radnog dana čovek. Međutim, stube njegove će da porastu. Počinje nevreme. Pljusak. Kosa kiša. Vetar povija repine jablanova, mrsi im gole vrhove. Ljudi se zabavili svojim jadima pa trče ulicama, ili se sklanjaju po kapijama; pune su telefonske govornice preplašene čeljadi. Sunovraćuju se crni i drugi kišobrani i lete gore, pa onda niz vetar — crne se, šarene se između kuća kao leptirovi od platna. Ljudima i ženama kisnu goli mozgovi, same kosti. Vetar se ne šali. A reklo bi se da i trolejbusu smeta. Eno, kosu mu je crvenu zamrsio i razdeljak mu pokvario. Lete i čeramide, i crepovi, i samari ivičnjaci. Tresu se prozorska okna, leti staklo: drobi se srca i pršti poput ove lude kiše. Nikome ne pada napamet da po-

gleda gore; mora da se i dimnjaci ljujaju, da se tome i pripijaju uz krovove, kao dim onaj što puza — pijavica mu nije ravna. Kako li se naš Milisav drži na krovu? Kako njega vetrina ne strovali dole? Samo sam bog košave zna kako on ostaje neuzjuljan. Dečko u jednoj ruci drži stubu, u drugoj kotur žice s četkom i tučanin jajetom na kraju, i drži ravnotežu. Crni se gore naš garavko, i džara odžak. Dim pokulja naglo, ode s vetrom; čad mu sune u lice, ali on je već crn, a baka i deka s unučićima u potkrovlju odmah prestanu da trljaju svoje izujedane oči. Dakle, on već nije običan čovek. On zna da treba prodžarati dimnjake i na susednoj kući. Jer pet porodica u kući o kojoj je reč trlja oči od dima. Kako da tamo pređe? Ide po krovu, ne smeta mu vetar. Dođe do same ivice i misli kako da podvali dimu od koga deca i starcima, koji su slabi pa ne idu na posao, otiču oči.

I misleći se ugleda sto čuđa u potkrovlju. Golubove u kavezima — vetrina je porazbijala njihova skloništa, i oni su kisnuli. Stubama zakači njihovu mokru kuću, spusti je na balkon i otvor kroz koji su uletali ledeni mlazevi zaklopi nekome daskom. Jednog već promrzlog, izgleda osakaćenog golupčića zakači žičanim koturom i stavi ga u svoja prostrana nedra. Vidi prozbeblu decu što drhte u tesnim sobičima, trudne žene i bele starce s mlakim furunama buš njarama u zagrljaju. Neko, siromah puki na balkon i otvor kroz koji su venog drži već duže vremena na verandi. Po drvima i uglju sneg. U isluženim dečijim kolicima mačići. U isprovaljivanoj kadi lutke. Dve terase, dve kuće povezane su kanapom — na kanapu sirotinjski veš. Neko s one strane okreće kalem, i kanap se ispređa — detinje koluje beže na drugu stranu. Toč kiči kalema se okreću. Dečku raste snaga. I on sve spase i ugrije. Pa kad i mačić negde smesti, pa kad i prozor neki zapuši i decu sačuva, pa kad svrši sve ono što niko drugi ovog časa nije ni mogao ni hteo, on se zapita kako da pređe na susedni krov. Jer i tamo se videlo neko potkrovlje, neka tuga u belom, neka starudija kao iz sna, neko mobilje iz priča davočeno i tu potrpano. On primeti da mu je korak nešto duži. Ali se ne začudi. Nastavi tako da ide, i spazi da s neobičnom lakoćom prelazi od dimnjaka do dimnjaka. Vide zatim da su mu i stube crne porasle, i opet se ne iznenadi. Tako je to kad neko u nedrima nosi prozeblom golupčića. Rastojanje između kuća premosti stubama. I prede, uprkos košavi. Pročisti još stotinu dimnjaka, spasi trista mačića i hiljadu golubova, zapuši starim novinama i krpama bezbroj rupa na sirotinjskim prozorima, skloni s vetrometine čopor izgubljen, zalutale i napuštene dece, i osesti da mu je i golub iskraj srca porastao. Dečko je sad tako veliki da mu ni trista ovakvih košava ne može ništa. A stube njegove garave toliko dugačke da im ni tri boga košave ne bi mogli ugledati vrh. Stubama više ne premošćuje razdaljinu između kuća, krovova i dimnjaka. Sad je dovoljno da pruži korak, da učini mali napor, i već je na drugoj strani. Srećan je: jer može s manje muke da otpuši sve dimnjake Beograda. Srce mu iskraj goluba pet puta jače zatreperi kad pomisli da bi mogao za jedan jedini dan, pa bio on i ovako moćkar i snežan, da bi mogao da prodžara i dovede u red dimnjake celoga sveta.

MALI ESEJ

SMISAO PESME

Smisao pesme, podrazumevajući onu koja se oduprla vremenu i trenutnom ukusu i izdigla iznad glasnih prohteva i naglašanih potreba, gotovo isključuje svaku korist koju od nje autor ima. Pesništvo je samo u izuzetnim vremenima i najsrećnijim okolnostima smatrano zanimanjem, i uvek bilo pitanje savesti, jer se za poeziju uvek živelo a od nje se retko kada moglo živeti. I baš zbog toga što je to tako, pesma je oduvek i bila nešto izuzetno u odnosu na ostale vidove umetnosti, a pesništvo pretpostavljalo isto toliko hrabrosti koliko i sluha, isto toliko prećutkivanja koliko i govorenja, što znači da se pesma odvajkada nalazila između potrebe da se kaže i želje da se odvoji od svake potrebe sem one koju je pesnik osećao kao pitanje savesti. A to opet znači da se od pesme ne može ni tražiti ništa drugo do da bude pesnikova savest jer je njena lepota najvećim delom sadržana baš u toj savesti.

Bilo je i uvek će biti onih koji pišu pesme, koji će iskoristiti svaku mogućnost da nešto kažu o obliku pesme, tretirajući je kao sredstvo da se domognu trenutnog uspeha, upisujući tu i zadovoljenje ambicija iz čega proističu mnoge obmane koje primoravaju autore da čine mnogobrojne ustupke. Ali, oni koji su svesni da je njihova poetska reč proistekla iz određenog životnog stava, moralnog opredeljenja i promišljenog odnosa prema životu, nikad ne mogu da se konačno, zauvek, odvoje od svoje pesme, da je se odreknu i da je zaborave, niti da je nose ispred sebe kao obeležje svojih životnih ambicija. Ako je poetska reč nastala iz potrebe da se nešto saopšti najpre sebi a zatim drugima, da se preko najčovečnijih normi i još neiskazanih iskustava uspostavi odnos sa društvom, onda pesma ne može imati drugog smisla do da ispolji jednu ličnost i njenu savest. Sve drugo je manje ili više variranje stečenog znanja ili stečenih navika i potreba da se zauzme određeno mesto u društvu.

Pesma još nikad nije bila niti će ikad biti nasušna potreba ljudi, ono bez čega se čak i u duhovnom smislu ne može, ali ona to postaje onog trenutka kad ljude primora da je shvate kao potrebu, odnosno kad ljudi osećaju da im nedostaje nešto što treba da objasni njihova stremjenja i njihove ideale. Tada, i u takvim prilikama, pesma dobija svoju zasluženu vrednost, svoje pravo mesto u životu, i kada se ljudi na nju pozivaju da bi nešto dokazali ili nešto odbranili, oni, mada to često i nisu svesni, brane pesmu baš time što je prisvajaju.

Na taj način oni je oduzimaju od pesnika i prema njemu postaju indiferentni, zaboravljaju ga i ne postavljaju pitanje pesnikove savesti već ističu svoju savest baš time što osećaju potrebu da je u datom trenutku poistovete sa pesnikom. Ono što nekada nisu mogli ni niti nisu umeli da učine, da se naprimer ograde od svega što je prolazno i profano, sada, posredstvom pesme, čine veoma lako afirmirajući time pravi i jedini smisao pesme.

Do koje mere je pesništvo pitanje savesti može da posvedoči niz primera iz prošlosti koji govore kakve su sve sudbine doživeli pojedinci koji su živeli za svoju poetsku reč i imali hrabrosti da je odbrane ne samo radi sebe nego i radi drugih. Ne misli se tu samo na nerazumevanje sredine koje je u korak pratilo i najveće pesnike, jer je to nerazumevanje shvatljivo, i ono će u većoj ili manjoj meri uvek postojati, već se misli na istrajnost pesnika koja je u ovom slučaju mnogo značajnija. Pored toga nisu samo pesnici bili ti koje njihovi savremenici nisu razumeli jer to nisu mogli. Primeri filozofa i naučnika su mnogo ubedljiviji jer su njihove sudbine bile tragičnije, a što je oduvek bilo više pesnika koje nisu razumeli to je samo zato što ih je bilo više nego filozofa i naučnika. Zato, vratimo se istrajnosti kao rezultatu hrabrosti i morala, kao rezultatu savesti.

Nerazumevanja kao nemile pojave pesnik se može umesto lako da oslobodi samo ako ispuni zahteve koje mu sredina postavlja, ako zadovolji potrebe sredine i nivo njenog ukusa. I na prvi pogled ništa nije lakše nego to učiniti, jer pesnik, ako to učini, može bar prividno da se pred sobom opravda, da umiri svoju savest, govoreći sebi da je uradio onako kako je sredina tražila i da se žrtvovao za sredinu i zadovoljenje njenih potreba. A što to pesnici ne rade to nije samo zato što to ne mogu nego zato što to ne umeju, što bi u tom slučaju baš izneverili svoju savest i izgubili poverenje u svoju reč, odnosno u vrednost svoje reči, i ona bi se svela na bilo koju i bilo gde izgovorenu reč. A to znači svesno, sam od sebe, lišiti se ne samo jednog poziva nego i lišiti se egzistencije, lišiti se opstanka a ne mogućnosti da se traje. To znači izgubiti poverenje u svoju pesmu, izgubiti savest, i nikad više u pesmi i ne gledati pitanje savesti. Zato smisao pesme i jeste baš pitanje savesti. Sve ostalo nema gotovo nikakvog značaja.

Dragoslav Grbić

Nastavak na 9 strani

„LITERATURNAJA GAZETA“ O KNJIŽEVNOJ KRITICI

U „Literaturnoj gazetici“ od 25 februara ove godine objavljena je članak M. Gusa »Nova književnost i njeni heroji« — povodom knjige sovjetskog kritičara M. Carnog »Zivot i književnost«. Pored uobičajenih, standardnih misli i ideja, članak M. Gusa sadrži i neka zanimljiva zapažanja koja ovde prenosimo za naše čitaoce. Na kraju svog napisa M. Gus kaže: »Nije moguće složiti se u svesnu sa M. Carnim, mnogo štošta kod njega samo je površno naznačeno, o mnogom — a to se naročito odnosi na najnovije književne događaje i pojave — on potpuno ćuti. Ali i kritičar je takođe čovek, kao i svaki drugi pisac, i stoga dalek od savršenstva...« Posebno je važna, karakteristična i vredna ova primedba: »Nedostatak »Beležaka« M. Carnog (»Beleške o nekim osobenostima sovjetske književnosti«) jesu jedno poglavlje knji-

ge — prim. naša) nije samo njegova lična pogreška, nego i nevolja naše književne kritike koja se još uvek vrlo slabo i malo udubljuje u specifičnost književnosti kao umetničke ideologije društva. Konstatujući opadanje kritike M. Carni nalazi uzrok u negativnom dejstvu kulta ličnosti. Nesumnjivo je da se

kult ličnosti J. V. Staljina nepovoljno odrazio i u toj oblasti našeg života. No teško da je kult ličnosti glavni izvor ili osnovni uzrok što naša kritika ne ume ili neće da sjedini strast i borbeni karakter idejne analize sa produbljenom i strasnom umetničkom analizom!«

Pozorišna adaptacija »Fineganovog buđenja«

Pisac, dramaturg i glumica Meri Mening poduhvatila se teškog posla da stavi na scenu »Fineganovo buđenje«, jedno od najzavršenijih i najkomplikovanijih Džojsovih dela. Ona je u tome imala izvesnog uspeha i njena adaptacija je već doživela više scenskih izvođenja. Sada se njeno delo pojavljuje u knjizi. Pojavu ove knjige prpratila je skoro ista polemika

koja je pre dvadeset godina sreća i samog Džojisa. Problem razumevanja ostao je isti u prkos napore Meri Mening da baci više svetlosti na to Džojsovo delo i da nam pruži neku vrstu ključeva za bolje razumevanje njegove suštine.

Njena adaptacija se slobodno služi celokupnim delom, vadeći iz njega skoro bez ređa ono što je autor smatrao da će dati neku dramsku celinu. Takav način rada, kao i veliko skraćivanje teksta Džojsove knjige, nužno je povlačilo povredu originala, ali je doprinosilo jednom novom redu izlaganja i njegovoj jasnosti. U upoređenju sa originalom dramski tekst u temama izgnanstva i mirenja izgleda čak i živiji i plastičniji, dok u ostalim temama Džojsovog romana znatno odstupa od originala. Uprkos ostalim kritičarima koji su ocenili Džojsovo delo kao gubitak samokontrole pisca, Meri Mening insistira u svojoj adaptaciji da nam Džojsova knjiga hoće da kaže mnogo i da je osnovno u knjizi: »San vaskresnja« u kome je dat odgovor na misteriju smrti.

Ipak ova adaptacija »Fineganovog buđenja« ostaje pristupačna samo dobrim poznavocima Džejmsa Džojisa, pa i njima više na sceni gde dobri glumci zvukom svoga glasa pretvaraju pisane reči u nešto opipljivije. Stapanjem ovog dramskog teksta se samo izgubilo jer je tako adaptacija postala razumljiva samo u vezi sa samim Džojsovim delom, dok na sceni, kako piše američka kritika, ona deluje funkcionalnije i samostalnije.

NAGRADA OTO FRIZ — 1958

Od dela šezdeset i tri kandidata koji su ušli u užu izbor za dobijanje ove francuske nagrade (u visini od sto hiljada franaka) izabrana je slika »Španska luka« umetnika Bernara Katlena. Nagradeno platno predstavlja stvarni realistički sintezu španskih luka.

Zoran Anušić

Anujeva fantastična maskarada u Njujorku

U Njujorku je nedavno izvedena Anujeva fantastična maskarada »Time remembrance«, koja je napisana 1939 godine pod nazivom »Léocadia« a prvi put izvedena neposredno pre propasti Francuske. Ustvari na Brodveju prikazana engleska adaptacija ovog komada koju je 1954 god. napisala za britanski radio Patricia Mojs. Anujeva fantastična priča puna je skepsa i humora, ljupka bajka — slična Ziroduvima — koja piscu omogućava da realan svet osvetli na osoben način. To je priča o basnoslovno bogatoj vojvotkinji koja pokušava da u

nećaku uništi uspomenu na neki zanosan ljubavni doživljaj. Dve ili tri godine pre toga princ je proveo tri zanosna dana sa balerinom koja je bila toliko nesmotrena da uskoro umre. Strahovito bogata vojvotkinja rekonstruše u svom privatnom parku noćni klub i restoran u kojima se princ nekad zabavljao sa balerinom. Kad komad počne, vojvotkinja angažuje parisku modistinju koja liči na balerinu da sa princem penovi romantične događaje od pre tri godine, nadajući se da će na taj način razbiti prinčev zanos i povratiti ga u stvarnost.

Salvador Dalí ne prestaje sa ekstravagancijama u stilu svog »paranojčno-kritičkog metoda«. Ova slika upravo ilustruje to stvaralaštvo koje se grančiči sa šarlatanizmom. Poslednje njegovo delo nosi ime »Santjago«. Ova slika razmera tri sa četiri metra biće izložena u španskom paviljonu na Briselskoj izložbi.

Sovjetski akademik Lihačov o delu M. Panića—Surepa

Nedavno je u izdanju »Novita«, kao što smo već pisali u našem listu, izašao Surepov prevod šuvenog slovenskog spomenika »Slovo o polku Igorovom«. Tim povodom član Akademije nauka SSSR D. Lihačov objavio je u moskovskoj »Literaturnoj gazetici« prošlog meseca opširan prikaz Surepovog prevoda.

Iznoseći istorijat prevoda »Slova« kod Jugoslovena, poznati naučnik na stručan način razmatra rad naših ljudi u ovom pravcu. Po Lihačovu, Surepov trud je nadmašio napore petorice prethodnih prevodilaca, kako brižljivom obradom u metru izvornika, tako i proučenom gradom svih slovenskih spomenika u vezi sa ovim delom.

Na kraju, akademik Lihačov predlaže uporedno objavljivanje svih slovenskih prevoda »Slova« u zborniku, koji bi bio najbolji prilog ovogodišnjem Četvrtom međunarodnom kongresu slavista u Moskvi.

SLUCAJ BRACE BONDARENKO

Moskovska »Literaturnaja gazeta« u broju od 27 februara ove godine donosi u rubrici »Tragom napisa »Literaturne gazete« pismo sekretara rejonskog komiteta KPSS u kome se izveštava da mladi pisci brata Bondarenko, kao i neki drugi mladi autori (u jednom gradu — ne kaže se kom — Kujbiševske oblasti) nisu popravili svoj stav i ponašanje kritikovano ranije u »Literaturnoj gazetici«. Pismo glasi: »Brača Bondarenko žive u Bezenčukskom rejonu od 1955 godine. Oni nigde ne rađe i neće da rađe smatrajući da će to da »povredi« njihovu književnu delatnost. Ne učestvuju u društveno-političkom životu i s moralne tačke gledišta pokazali su se kao negativni.

Brača Bondarenko bili su pozvani u rejonski komitet KPSS gde je s njima razgovarano o njihovom ponašanju i mogućnosti zaposljavanja. Ali oba brata odbili su sve predloge.

Kina upoznaje evropsku literaturu

U svom izdavačkom planu za narednih pet godina Narodno izdavačko preduzeće u Pekingu najavilo je zamašan broj klasika iz svih literaturnih sfera. Pored najznačajnijih dela iz indiske i japanske književnosti, vidno mesto daje se evropskim literaturama, od antičkih do početka ovog veka.

Prva sveska Evripidovih dela, već je objavljena na kineskom, a u ovoj godini pojavice se još dve sveske. Daje se predvidaju: Homerova Ilijada i Odiseja, Aristotelova »Poetika« i dela Eshila i Sofokla, dok će rimska književnost biti predstavljena — uz Virgilijeve »Ekloge« izdate prošle godine — prevodima Ovidija, Terencija i Plauta.

Svi glavni ruski pisci, od Lomonosova do Bunjina, biće prevedeni na kineski i štampani, bilo u celini, bilo u zbirkama, što takođe važi i za klasike engleske i fran-

cuske literature. Dosađ se već objavljiva »Vašar taštine« od Tekerija i izbor iz poezije Vilijama Blejka. Viktor Igo i Lesaž takođe su već predstavljani kineskoj čitalačkoj publici: u ovoj godini pojavice se i Igoovi »Jadnici« i Floborova »Gospođa Bovari«, kao i nekoliko romana Emila Zole i jedno delo Alfreda Misa. Izbor dela iz francuske književnosti zahvatiće sve njene značajnije stranice od Pesama o Rolanu, do Bodlera i Verlena, uključujući tu i esejliste Boaloa, Tena i Lafargu.

Obimni izdavački plan Narodnog izdavačkog preduzeća predviđa da do 1962 godine izda tristotine svetskih klasičnih dela iz više od četrdeset zemalja. Uz pomenute zemlje i dela, uključuju se i »Hiljadu i jedna noć«, »Nibelunzi«, Servantesov »Don Kihote«, dela Hajnriha Mana i Tomasova »Budenbrokovi«, Manzonijska »Volta Vitmana«, O' Henrijska, Edgara Alana Posa, Strindberga i drugih. Među delima klasika iz zemalja Istočne Evrope od Jugoslovenskih pisaca citira se »Gorski vijenac« od Petra Petrovića Njegoša.

PRVO IZVOĐENJE JEDNE INDISKE KLASIČNE DRAME U KINI

Povodom proslave pete godišnjice Društva prijatelja Indije u Kini, jedna kineska trupa prikazala je poznato indijsko dramsko delo »Sakuntala« od Kalidasa. Poetska drama od Kalidasa je prva indijska klasična drama na jednoj kineskoj pozornici, i njeno izvođenje pozdravljeno je kao mali, ali značajan doprinos kulturnom zbilženju i saradnji između kineskog i indijskog naroda. Poznata indijska igračica Kamala Lakšman posetila je izvođače predmetne trupe i dala je korisne instrukcije kineskoj umetnici Pai San. Kako bi se ona lakše uvela u ulogu mlade indijske devojke.

Povodom godišnjice smrti poznatog italijanskog dirigenta Artura Toskaninija u foajeu Milanske Skale nedavno je priredena komemorativna svečanost i tom prilikom otkrivena je spomen-bista ovog velikog italijanskog umetnika.

Štrajk baleta u Parizu

U toku prvih petnaest dana u mesecu martu baletski ansambl Pariske opere štrajkuje u dva maha. To je, naravno, imalo nezgodne posledice po repertoar ove poznate kuće, ali još uvek nema izgleda da će »križa baleta« biti na zadovoljavajući način rešena.

Razlog ovom »umetničkom štrajku« su male plate i suviše naporan rad. Govoreći o svom položaju članovi ansambla su istakli da su oni daleko slabije plaćeni nego što je to bio slučaj sa njihovim kolegama u kolegama u prošlom veku. Oni su takođe izneli da njihova trupa radi pod daleko nepovoljnijim uslovima od svih ostalih poznatijih baletskih ansambala

(Boljšoj teatra u Moskvi, londonskog Sadlers Velsa, ili Njujork Siti baleta). U svojim zahtevima koje su podneli upravi ove poznate pozorišne kuće, članovi baleta su tražili povećanje plata, smanjenje broja obaveznih vežbi i kolektivni ugovor, umesto dosadašnjih pojedinačnih ugovora.

Prema pisanju pariskog »Ara« i poznati britanski balet Sadlers Vels nalazi se u krizi. Velike finansijske teškoće primorale su ovu slavnu baletsku trupu da se fuzionišu sa manje poznatim baletom Karl Roza.

Rumunske književne nagrade

U Rumuniji je dodeljeno pet književnih nagrada najuspelijim domaćim delima iz oblasti proze, poezije i dramaturgije, inspirisanih savremenim zbivanjima. Među nagrađenim piscima za dela objavljena u toku prošle godine zastupljeni su pretežno pisci iz mlade generacije.

Najstariji među njima je književnik Radu Tudoran, koji je dobio nagradu za svoj najnoviji roman »Poslednja priča«. Roman ovog pisca, koji se prvput javio između dva rata, obraća se u istoj meri deci i odraslima. Radnja se odigrava u malom i živopisnom rumunskom selu gde nekoliko dečaka, pasioniranih ljubitelja tehnike, zajedno sa meštanicima izvodi jedan plemeniti poduhvat, koji postepeno dobija razmere uzbuđujuće avanture.

Veronika Porumbako, koja je svoje prve stihove štampala posle rata, spada u red poznatijih pesnika. Njena zbirka pesama »Moja generacija« je ustvari obimna biografija generacije čije su ideje, osećanja i strasti podnete uticaja događaja u posleratnom periodu.

Roman debitanta Titusa Popovica »Stranac«, posvećen je takođe mladoj generaciji. Po mišljenju kritike i čitalaca roman ovog mladog pisca spada među najbolja ostvarenja poslednjih godina. »Stranac« je ustvari epska freska iz 1944 godine, čija je centralna figura učenik gimnazije, sin

jednog šefa stanice u provinciji.

Nagradu je dobio i komad »Novinar«, čiji je autor A. Mirodan, isto tako debitant u dramaturgiji. Sam pisac je novinar i u svom komadu prikazuje redakciju omladin-

skog lista, čiji je i sam nekada bio član. Njegova komedija predstavlja veran fragment iz savremene realnosti.

Teodor Mazilu, takođe debitant na literarnom polju, dobio je nagradu za zbirku satiričnih pripovedaka.

Vrednosti i objekti

Nastavak sa 1 strane

praktične delatnosti subjekata koji saznavaju, osećaju i žele. I vrednosti kao i činjenice ustvari su objekti za subjekte.

Slično tome i teorisko saznanje statusa sudova o vrednosti nije principijelno različit od faktičkih sudova. I jedni i drugi se mogu obrazlagati i opravdavati izvesnim opštim principima — logičkim u jednom slučaju, etičkim ili estetičkim ili političkim u drugom. I jedni i drugi bivaju verifikovani iskustvom. Naravno, iskustvo ne sme biti svedeno na isključivo čulno iskustvo, kao što to čine savremeni empiričari i pozitivisti. Postoji i emotivno a ne samo čulno iskustvo. Analogno tome postoji i vrednosno, a ne samo empiričko proveravanje. Kao što svaki stručnjak posmatranjem može da proveriti da li Jupiter ima četiri sate, tako isto svaki stručnjak slušanjem može da proveriti da li je izuzetno lep Mocartov kvintet u G-molu. Tačno je da u vrednosnim sudovima ima više kolebanja

i razilaženja, ali ima i dovoljno slaganja da se i tu može govoriti o proveravanju i o objektivnosti vrednosti. Danas se u oceni velikih dela i autora prošlosti stručnjaci uglavnom slažu, što ne bi bilo moguće da vrednosti nemaju u izvesnom smislu objektivni karakter. To bi možda bio najbolji put za utvrđivanje nekih opštih estetskih kriterija vrednosti: proučiti sudove velikih priznatih kritičara i izdvojiti izvesne konstantne, opšte elemente u njihovim merilima.

Dok skeptici relativišu i subjektiviraju vrednosti, dogmatičari teže da ih apsolutizuju i objektiviraju preko mogućih granica. Oni gube iz vida da su vrednosti date samo u relaciji prema subjektima a ne »za sebe«, i da se zbog toga sistemski vrednosti menjaju menjanjem samih subjekata, odnosno društvene svesti pojedinih ljudskih zajednica. Zato kad aksiolozi Bađenske škole (Vindelband i Rikert) ili fenomenolozi (Hartman, Šeler) govore o vrednostima koje važe za

normalnu ljudsku svest uopšte ili u nekoj idealnoj sferi van čoveka i materijalnog sveta, imamo ustvari posla s fikcijama, mitovima u čije se postojanje može samo verovati, koje se ne mogu i realno iskusiti i stvarno znati.

Za savremeni dogmatizam među marksistima naročito je karakteristično pripisivanje apsolutne vrednosti jednom isključivom sistemu normi, a to je redovno sistem norme jedne zatvorene društvene grupe (birokratije) a ne društva kao celine. Norme, odnosno vrednosti koje pripadaju drugim sistemima negiraju se s krajnjom netolerantnošću. Ustvari, iz činjenice da sistemi vrednosti raznih društvenih zajednica čine hijerarhiju a ne konglomerat, da je, naprimen, moralne klase humaniji od moralne druge i da je umetnost jedne epohe na višem nivou od umetnosti druge ne sledi da u svim takvim sistemima vrednosti bez izuzetka nema trajnih elemenata koji sigurno preživljavaju i koje jedna nova humanistička kultura treba da integriira u sebi ako hoće da bude ono što sebi pripisuje.

Kad se s pravom govori o superiornosti komunističkog morala nad građanskim ne treba zaboraviti

da bi nekim ljudima koji se smatraju komunistima bile veoma korisne moralne pouke iz dav noprošlih epoha, — da se, naprimen, treba rukovoditi izvesnim principima a ne trenutnom praktičnom korišću, da se treba i sam boriti za svoja ubeđenja a ne zaklanjati iza drugih, da treba drugog čoveka tretirati kao cilj a nikad kao sredstvo, da treba donositi odluke slobodno po vlastitom uverenju, da treba uskladiti ono što se radi s onim što se govori, a ono što se govori sa onim što se misli, itd. Isto tako ima umetnika koji veruju da stvaraju umetničkom metodom koja u sebi otelevljuje najviše dosad postignute vrednosti u istoriji umetnosti, a ustvari bila bi im neophodna duša i temeljna škola kod mnogih starih i savremenih pisaca, slikara, vajara itd.

Plediranje za objektivne kriterije vrednosti ne treba identifikovati s neelastičnošću, netolerantnošću, sklerozom duha i osećanja, naturanjem uniformisanosti, itd. Objektivno vredno može i mora da bude mnogostruko kad se komuni i afektivnim potrebama savremenog čoveka. Dr. Mihailo Marković

Pripovetke Jare Ribnikar

„Largo“, izdanje „Zore“, Zagreb

Između dveju zbirki pripoveda- ta — knjige „Devetog dana“, objavljene 1953. godine, i ove sad, „Largo“, objavljene nedavno, Jara Ribnikar štampala je dva romana: „Nečlvršeni krug“ — 1954. i „Zašto vam je unakaženo lice“ — 1957. godine. Bez velikog nagadanja i preterane predostrožnosti da ćemo pogrešiti, možemo da primetimo da je pripovedačka proza ove spisateljice znatno sigurnija, čvršća, bolja i za običnog čitaoca prihvatljivija nego njeni romani. Neobično sklona intelektualnoj analizi, psihološkoj kontempalnoj i konstrukciji, Jara Ribnikar nije u dovoljnoj meri uspevala da te osobine u svojim romanima organizuje na način koji će za čitaoca biti pristupačniji i shvatljiviji. U pripovetkama, međutim, koje su po formi manje, i sažetije, ta težnja ka konstrukciji nije mogla da se tako drastično ispolji kao u romanima, i zato se one, na skali literarnih vrednosti, nalaze iznad našeg standardnog pripovedačkog proseka.

Knjiga „Largo“ sastavljena je od

četiri veće pripovetke i niza kratkih proznih skica ili noveleta. U tim malim proznim zapisima saopštena su sećanja iz detinjstva, reminiscencije iz prošlog rata, prizori iz našeg savremenog života, — sve to viđeno pod jednim naročitim, spisateljičnim osvetljenjem, pomalo neobično, ponekad bizarno ili čak izveštačeno. Dok su pojedini tekstovi, kao naprimer onaj sa tako lepim i setnim naslovom „Plać dečji pada na rame-na moja kao kamenje“ skoro pesme u prozi, suptilne lirске ispo- vesti iz kojih veju radosti i gorčine života, neki drugi tekstovi ove vrste nisu se mnogo udaljili od anegdotskog publicističko-hroničarskog beleženja. No, koliko god im opšta vrednost bila nejednaka, ovi kratki prozni zapisi zaslužuju da budu spomenuti kao po kušaj obnove jedne književne forme koja je u našoj savremenoj literaturi zapostavljena i gotovo zaboravljena.

Ostale pripovetke znatno su razgovetnije i upečatljivije: to su, s jedne strane, analize ličnosti,

ljudskih karaktera, i, s druge strane, slike savremenih društvenih i ljudskih odnosa uopšte.

Pripovetka „Largo“, po kojoj je i knjiga dobila naziv, nadovezuje se, po načinu pripovedanja i strukturi izraza, na prozu iz knjige „Devetog dana“. To je studija jedne ličnosti, jednog karaktera: složena, psihološki napeta analiza poslednjih časova, poslednjih minuta starog muzičara, pijaniste, čiji je život bio, grozničava trka za slavom koja ga ipak nije obasula svim onim raskošnim milostama za kojima je toliko žudeo: „Kako je pao i glavom udario o pedal, viknuo je: svima oprostiti! Preplašene i zle, nepoverljive oči zabole su se u žive ljude ispod koncertnog podija; tog trenutka raspala se vera u nužnost i uspeh životnog napora, veličina je kao vir tonula u sebe, groza iz groze, oči su ostale otvorene dok je svest čilela“.

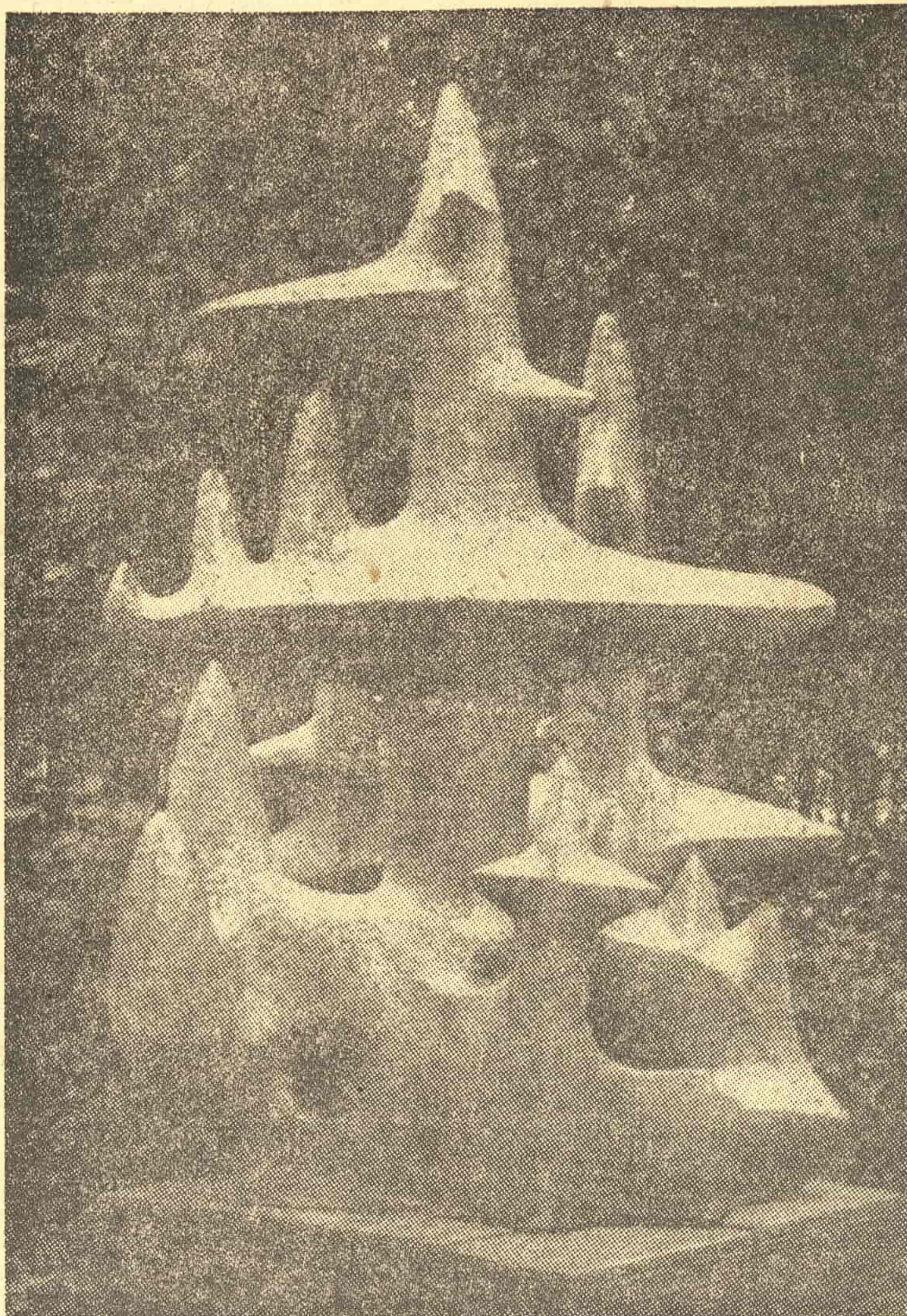
U pripovetci „Moć života“ panorama događaja i likova je šira, reljefnija, prostorno i vremenski određenija. „Samo iz suza u suze, drugo za mene nema“. To su reči glavne junakinje u ovoj pripovetci; te reči, zatim mukle i tamne strasti na selu, glad za zemljom i vlašću, netrpeljivost i nesklad ljudskih bića koja moraju zajedno da žive — motivi su ove pripovetke Jare Ribnikar, savremene i po duhu, sadržaju i načinu obrade. Spoljna, „savremena“ obeležja pripovetke (borba za zadrugu, vlast u selu, za zemlju) samo su neopohodan okvir u kome su osvetljeni večni ljudski razdori i prokletstva.

Sa još više napetosti, dinamike, zanimljivosti i veštine u građenju fabule i u pripovedanju, napisana je pripovetka „Milojeva smrt“. Čitalac tu može biti siguran da će, ako već počine da čita pripovetku, to zaista biti pripovetka: jedan otečaj života, vredan pažnje, kojim je pisac ovladao i približio ga drugim ljudima; ta neposrednost nam je više nego potrebna: nasušna! Ima toliko neiskrenosti i pretvaranja u životu oko nas (da bi se nekako, kako-tako živelo, provuklo kroz život) pa ako u toj zabokrećini mora da ogrezne i literatūra, onda je to doista beznažno zlo.

Tema pripovetke „Milojeva smrt“ je: svakodnevni život, svakodnevne trzavice i strasti, ubistvo iz koristi, ljubavi i mržnje, sudovi, advokati, procesi... Nastojanje Jare Ribnikar da u priči stvori zagonetnu, misterioznu atmosferu, ima lo je za posledicu nemotivisanost izvesnih postupaka i nedovoljnu socijalnu obojenost događaja. Ova primedba, međutim, ne može osporiti ni umanjiti činjenicu da pripovetke „Moć života“ i „Milojeva smrt“ spadaju među najrelije i najefektnije pripovedačke tekstove koje je Jara Ribnikar dosad napisala.

Voja Carić

Miloš I. Bandić

Simon Boasek: Suma

NOVA IZDANJA DECE LITERATURE

Izdavačko preduzeće »Svetlost« iz Sarajeva uspešno izdaje i knjige za decu, podeljene prema uzrastu najmlađeg čitaoca na dve biblioteke. Na srpskohrvatskom jezicnom području u našoj zemlji »Svetlost« sistematski pomaže, neguje, potiče i dobro odabire ostvarenja pisaca za decu da bi ih odlično opremljena pružilo malom potrošaču.

U biblioteci »Svetlosti« za najmlađe (Bambi) objavljeno je prošle godine pet knjiga od kojih su dve: »Sto vukova« — Grigora Viteza i »Bajka o Kratkovečnoj« — Desanke Maksimović nagrađene kao najbolje. Pa, iako je nagrada uzela u obzir samo dela izdata u ovom preduzeću (oko dvadeset knjiga), ipak se ove dve knjige mogu smatrati za najbolje knjige za decu koje su se protekle godine pojavile na našem tržištu. Jer, preduzeće »Svetlost«, ustvari urednik ove edicije Milica Cesarević, uspela je poznavanjem ove problematike i tačnom ocenom vrednosti svog posla da okupi oko svog preduzeća pisce za decu, i da otkloni nesporazume koji stvaraju nepovoljnu situaciju i uslove ovoj literaturi u mnogim izdavačkim kućama i publikacijama za decu u našoj zemlji.

»Sto vukova«, zbirka pesama zagrebačkog pisca Grigora Viteza, možda je najlepša i najskladnija knjiga koja se pojavila kod nas u poslednjih nekoliko godina. Njegovi jednostavni i sočni stihovi, koji često potsećaju na Čika-Jovu Zmajaja, zahvataju s nešto humora sadržaje koji zanimaju malu decu, zahvataju ih katkad i s prizvukom smešne različnosti ili s blagim karikaturnim potcrtavanjem. Ova osobenost Viteza kao pesnika jeste oprobana i uspešna put do malog čitaoca kome on ne govori šta misli o njemu niti preporučuje »životne mudrosti« koje bi malisan trebalo da usvoji, već mu daje sliku predmeta koji će ga zabaviti. No ono što vrednost ove knjige naročito ističe i izdvaja od svih ostalih jesu njene ilustracije. Sarajevski slikar Hamid Lukovac dokazao je i ovde svoj vrlo visok smisao i moć da likovnim sredstvima samostalno dočara mladom čitaocu još jedan

Dušan MATIĆ

BUĐENJE MATERIJE

Sa otiskočne daske uspomena
U kakvo pepeljavo pegavo pivavo more me
Opet bacas
More moje kapi u šaci ispareno i gorko i nepoznato
Ko prvi put kad ga videh: stapi zid nevidljiv plamen u nedogled
O koji se lome buknu i nestanu i koraci i lade i daljine
Ništa nije ostalo a sve me njemu
Vrača
Školjka novog još retkog reskog dana kad se
Otvara (i dokle)
Ruka dečja što mahne galebu
Uz krik ko ranjen što dotakne se vode
Samo kljunom samo nežnim kandžama da proveriti
Nestalo nije l' talasa u magnoventu
Od jednog leta do drugog
Da bi mu krila tek u ovim rečima bila
Sasvim razmahnuta do kraja i za sva vremena
Koja će biti i neće biti
(U krvi je vremena da budu i da ne budu)
Vremena nikad dovoljno svoja kad već nisu
Moja vremena
Što lome prste kad ukrste svoje ruke
Na poslu koji sebe ne zna
Na poslu uzaludnom a neizbežnom.

Leprš reči
Reči, leprša
Smešno je da pričas mi tajne svoje: ne, neću da slušam,
da ih čujem

Tajna je kao i ljubav kao i krik
Nema reči
Zemlja zemlji tek ima da je izreči

Ne poreći ni jedan jedini trenutak
Ni jedan jedini čas koji je bio
Ili bio samo sanjan
Ili bio nije
Taj čas koji jeste
Koji nikad ne prestaje
Šta drugo tom beskraj bez lika
U koji sve nas utapa
Tom pukom sjaju varki našeg oka

Da protivstaviš
Da zadržiš da davo ne odnese i beskraj i
Život nam ma i knjigi
(Nek svet svaki je život ma i
Crva, svaki život ma i knjigi
Sav ranjav i izubijan
Seoski drum
Zmijasto što se kroz suni kameni postojanja
Probija)

Nek drugi neko krik taj pesme
Nek uzvilita
Laso pesme na divlju grvu nedogleda
Nek ulovi
Neka

Ostaje ovaj jedan jedini čas
Kad raskriliš do bezdana
Taj čas jedan jedini
Pepeo penu perje prolaznosti
Taj čas jedan jedini
Što je već nestao
Gde li ostao
Okrznut tek ženom u crnom što tajne neke vida
Nikad više proći neće kraj sivog ovog zida

Kraj sivog ovog zida koji je sa svakim časom
Koji mine sve višji sve gušći sve širi
Sve obuhvatitiji sve neprohodniji oko mene
Koji krik biće dovoljno krik da se preko tih zida
Tih urvina
Prebacit
Do tebe.

Ostaje ti da iverje ljubavi
Da trunje daha zbiraš
Da ih ma i škrte času koji dođe i prođe
Da škrte ih njemu dajesh
U dahu ljubavi u ljubavi daha
U ljubavi ljubavi u dahu daha
Je
Da dođu i da prođu.

Njima tek spavanje je raj i pakao obećani.

psihološku razuzdenost i opravdanje za ubistvo muža, u čemu je samo djelimično uspio. Čemerno detinjstvo i prva mladost, potisnuti u potsvijest, zameću u njoj misao o ubistvu. Još mnogo ranije, kuhinjski nož postaje njena opsesija. Predsedja, zna, da će ga jednom upotrijebiti i izvršiti zločin. To ubistvo postaje predmetom opširnih sudskih rasprava. I gotovo sva druga lica u ovom romanu, advokat Pavlović, njegov pripravnik, sudija Tomić i ostali, predstavljaju zagašeno-tamna tkanja — izopačeni su, kratki duševnih poriva, da se, na kraju, roman završi žučnim prepiranjem i sukobom jednoga od glavnih junaka, advokata Pavlovića, sa đavolom, ustvari simbolom, njegovom drugom, tamnom stranom.

Roman je pisan čvrsto, više intelektualno nego emotivno, s dahom. Pisu nije bio cilj da se razmeće kakvim stilskim efektima, neobičnim formama, da u izražajnom pogledu krči nove puteve. On se zadovoljava, sa te strane, već oprombanim, klasičnim realističkim prosedeom; u njegovoj rečenici ima svežine, plastičnosti, reda i logike. Njemu je daleko važnije šta da kaže nego kako da kaže. Nesumnjivo, Perovićev roman ima svoju naglašenu tezu u rasčlanjavanju i otkrivanju potsvjesnog, zato je i pun duševnih drama, grčeva, slomova, naslućivanja, složenošću. Pisu je, svakako, pored nekih savremenih zapadnih pisaca, bio uzorom i Dostojevski u tom bunarskom spuštanju u ljudske duše, u traganju za zrnom istine, za uzrocima i prouzrocima jednog fenomena. U tom viđenju kompleksnosti i duševnih osložavanja, Perović ponekad pretjeruje, pa se ima utisak da je on hito po svaku cijenu da literarno ilustruje svoju tezu: potisnute želje i događaji iz dje-

BELI KVADRATI

Roman Milivoja Perovića. Izdanje „Kosmos“, Beograd

Pisac ovog romana do sada je uglavnom poznat kao hroničar. Zahvatao je i književno obradivao događaje pretežno u njihovim spoljnim, vidljivim manifestacijama, pokazujući uvijek jedno obilje činjenica i jaku volju da ih objelodani, spase od zaborava. Ove hronike su nagovještavale rudimentarnog pisca širokog zamaha, nabijenog iskustvom i istraživačkim činjenicama, koji ima daha da se uputi na duge staze. Svojim romanom »Beli kvadrati« on je to i pokazao. Ovoga puta ispoljila se i jedna njegova nova osobina, smisao za psihološko sagledavanje i produbljivanje u cilju otkrivanja, često zapretanih i zavjanih uzroka jedne pojave ili jednog događaja. Od hroničara, kakvim se Perović obilježio svojim zanimljivim hronikama i pripovetkama, pa donekle i romanom »Golamaš«, razvio se u slikara psiholoških nijansi, duhovnih, neopipljivih refleksa i pokreta. Predmet romana »Beli kvadrati« dešava se u sivoći jedne srbijanske palanke na jugu, između dva rata. U te okvire nasobijeno je toliko dešavanja mučne atmosfere ljudske i trajanja jedne specifične sredine, nesvakodnevnih likova, poriva i kompleksa, kao kad bi veću

činjstva, ono što je prešlo u iracionalno, stvarni su uzročnici mnogih životnih zbivanja, u romanu konkretno ubistava, a ne samo obične, svakodnevnne, na podatku i činjenici vidljivo ispoljene radnje. Otuda se kod njega mogu naći i izvjesne natruhe egzistencijalističkih i freudovskih uglova. Ljudi su krajnje sebični i samoživivi, altruizma i humanizma gotov jedva da ima — sve je u tom oglasu posuđeno sa svojim intimnim ili materijalnim interesima.

Kompozicija romana djeluje dosta konstruisano. U njene parcele Perović, doduše, ostvaruje uvjerljive, darovito ispričane i upečatljive strane, ali i prozaičnu, narativnu, umjetnički manje ubjedljiva poglavlja. Otuda i ličnosti glavnih junaka sadrže u sebi apstraktno, nijesu uvijek realno prisutne, gublju se kao na nekom mutnom staklu, pomalo tajanstvenom, gdje se vide i prozirnaju same konture. Ovo se posljednje ne može reći za prvi dio romana u kome ima više radnje, kolorita, gustine. Impresivne su slike žena kad narupljuju u sobu supružnika poslije prvog bračnog dodira, da osmotre mirne na čarčarivama. Tu je izražen Balkan, orijent, plastika jednog shvatanja koje doseže još do u naše dane.

Uz sve gornje napomene, roman »Beli kvadrati« ide u ozbiljna ostvarenja našeg savremenog romana. Pisac je napravio prodor u nepoznato, u tamne i naslućene suštine života, što svjedoči o njegovoj snazi i mogućnostima za pisanje psihološkog romana.

Janko Donović

„Čehov u uspomenama savremenika“

(»Kultura«, Beograd, 1957)

Gorki o Čehovu.
Al. P. Čehov o velikom rođaku.
Koroljenko, Šteglav, Fausek, Avilova, Štepkina-Kupernik — njihova reči — reči savremenika velikog humaniste, koji su imali sreću da ga poznaju, da ga prate, da ga upoznaju.

Lucidni Dančenko, neprimetni, uvek oduševljeni Telješov, — tu su i dva Bunjinova portreta, — dve priče ustvari.

Trinaest Čehovljevih savremenika iznose svoje utiske o životu i radu pisca humaniste, najtužnijeg humoriste koga je dao svet, iznose svoje uspomene na tog prostog, energičnog čoveka, koji je toliko voleo i verovao u ljude.

Ovi tekstovi, pisani pod različitim stvaralačkom temperaturom, sa manje-više istim podacima, potvrđuju jedno isto, potvrđuju nenadmašnu plemenitost i širokogrudost Antona Pavlovića Čehova, otkrivajući nam čitav niz strogo poverljivih i malo poznatih, svakako uzbudljivih i ljudskih podataka.

Izdavač »Kultura« propustila je da o memoaristima kaže poneku reč. U slučaju Al. P. Čehova, Fauseka, Avilove i Kupernikove, to je bilo više nego potrebno, pošto naši čitaoci nisu dovoljno upoznati sa ovim imenima. Tekstove je odabrao Pavao Broz, a prevodio su Petar Mitropan i Rodoljub Colaković.

M. D.

V. A. Favoriski: Razgovor o harutu

Heraklijada ili mit za čovjeka

O nekim pojavama u zagrebačkom pozorišnom životu i ostalom

Oko „Herakla“ Marijana Matkovića uzbudila se i podijelila zagrebačka javnost vrlo oštro, a za to ima i razloga.

Moglo bi se pokazati — pokušao sam to na drugom mjestu — da ovogodišnja zagrebačka sezona ima specifičnu fizionomiju. Sva nova djela koja smo posljednja dva mjeseca vidjeli (uključivši gostovanja) u impozantnom broju od 11 drama, među njima 5 domaćih od čega dvije Matkovićeve (ostali su autori Grum-Selimović, Lebović-Obrešćević i Roksandić), postavljaju u biti isto pitanje suštinski istovrsnoj osobi. Identificiranom malograđanu (primjerice Matković u „Vašaru snova“, Grum „Donadaj u Goji“), ili apstrahiranom Čovjeku „uopće“ (Roksandić „Kula babilonska“, Matković „Heraklo“) čija ga društvena svijest ipak jasno fiksira u prelaznom periodu i našem stoljeću, oni prilaze dijagnostički, da mu opipaju puls, izmjere temperaturu i postavte dijagnozu bolesti. Lebović i Obrešćević stoje između te dvije grupe, jer su njihovi nacionalno i profesionalno identificirani likovi u isto vrijeme i varijante ljudskog ponašanja, stepena i načina čovječnosti u uslovima moralne borbe u konclogoru — a time simbolički i borbe naseg vremena uopće. Uz dijagnozu kod njih postoji i precizno moralno prečšćenje i ujedinjenje prilikom iščekivanja fizičke smrti, pa je taj karkarktički kontrapunkt i to humanističko rješenje besumnje najbolje što smo u ovoj sezoni vidjeli — a mislim i jedna od malog broja naših poslijeratnih tragedija u ortodoksnom smislu riječi. Neću otići u tangentu o „Nebeskom odredu“, no on spada u ovogodišnju sezonu, kao mjerilo i kao predigra za debatu oko „Herakla“. „Nebeski odred“ je naime naišao na vrlo čudan prijem u Zagrebu. Publika ga je primila oduševljeno, može se reći s dubokom zahvalnošću — iako je režija na uštrb potpunosti i efikasnosti izvršila prilična kraćenja i znatno smirivanje tona. Naprosto nam je ostalo nejasno zašto taj komad nije na repertoaru naših kazališta. Neki kazališni krugovi naprotiv, i jedan kritičar iz njihove sredine, uz izvjestan broj pristojnih floskula na račun gostovanja itd., negirali su mu ustvari svaku vrijednost, uz konfuzne aluzije na Sartrove „Nesahranjene mrtvace“, slijepi za idejni jaz između ta dva djela, koji odgovara razlici između dva svijeta — društveno izgranog maquisa, i naše NOB. Druge novine nisu uopće objavile kritiku, a treće su se pojavile netočnom bilješkom da je kritika djelo povoljno primila.

No na tri izvedbe „Nebeskog odreda“ prisustvovao je relativno manji broj ljudi. „Heraklo“ je naprotiv izveden kao domaća premijera, nakon žustre novinske diskusije između pisca i kritičara u „Večernjem vjesniku“ o neposredno prije toga prikazanom „Vašaru snova“, i nakon prethodnih usmenih debata na bazi teksta u „Delu“, od kojih su do publike doprili nejasni odjeci. Triumf premijere podstakao je interes koji još traje. Pisana zagrebačka kritika uglavnom je dobrohotna, ona priznaje

delu više kvaliteta od „Vašara“, publika pak njime je oduševljena, velikim dijelom i uslijed profinjene režije V. Habuneka i likovnih vrijednosti mizanscene, kao i zbog izvrsne glume, prvenstveno mladog Vanje Dracha koji je u naslovnoj ulozi jednim potezom izbio u plejadu zagrebačkih karakternih glumaca, nosilaca Dujšinove (da ne idem dalje) tradicije. S druge strane, utjecajni VUS organizirao je intervju sa četvoricom mladih gledalaca, u kojem se komadu predbacuje: 1) duljina dijaloga: „u dijalogu koji traje pola sata ne može se izbjeći ponavljanje“; 2) da tematika „nije ništa novo, ništa svježe... podsjeća na bijeg iz stvarnosti“, a autor „poput pribjegera kleči oko klasičnih kipova“, i da je „prosto neshvatljivo da netko, kraj naše burne i sjajne prošlosti, traži mutne simbole i govori preko simbola... to je... mali strah od velikih stvari“; 3) da je „rezultat taj da osim intelektualca Matkovićevu dramu neće razumjeti mnogo ljudi“ — naprimjer, oni kao studenti ne znaju što je autor htio, i prema tome vjeruju „da „Heraklo“ ne će nikada steći popularnost... Kolarova „Svoga tela gospodar“, „jer je ta komedija proizišla iz naroda, a tema „Herakla“ iz nečega što je nama strano“. Priznaju izvrsnu glumu, ali donose konačni zaključak o bijegu iz stvarnosti.

Pozabavimo se malo tim primjedbama. Prva, o dijalogu, faktički je višestruko netočna a suštinski ire-

levantna. Konkretni dijalog o kome se radi ne traje pola sata, u njemu nema ponavljanja, a letimični pregled dramske literature dokazao bi da se može vrlo lijepo govoriti i dulje no što to čine Heraklo i Dejanira, a da radnja ipak napreduje; uzimimo napr. razgovore Gregora i Horvata u I i II činu „U logoru“. Što je bitno, spomenuta je scena strogo funkcionalna, a to je upravo karakteristika strukture ovog komada. Išao bih i dalje, i rekao da je u njemu svaka replika, gotovo svaka rečenica, potrebna i u sebi cjelovita. Čak i naoko nevezane početne scene pjesnika, Liha, Hila, Dejanire i Poliksa imaju, uz samosvojnu vrijednost o kojoj bi jednom volio povesti posebnu diskusiju, izrazitu funkciju razaranja patetične legende o Heraklu. Jer taj legendarni heroj, tobože svemoćni besmrtni polubog Helade, vapije da je samo „običan, kukavan čovjek“, kakvim se stvarno i pokazuje. On iz dubine srca zavlja, i pokušava da ostvari, uništenje propagandne legende koja ga je o-beščovječila, i iz njega stvorila ču-dovište. No ostajući uvjerljiv po-dinac, on je u isto vrijeme tip Jedermann. Upotreba Heraklovog mita za diskusiju o Čovjeku uopće, slijedi simbolički obrazac u kome se jedan istaknuti lik uzima kao personifikacija čovječanstva, a koji datira, da ne odem u antropologiju, od antičkog Prometeja (o kojemu je Matković takođe pisao) preko sredovjekovnih moraliteta do

renesansnih velikana Hamleta, Leara, Macbetha, Timona i Antonija, te Fausta i Don Juana, poznatijih u Goetheovoj i Molierovoj verziji. Ranko Marinković poslužio se istom shemom u svom „misteriju“ „Glorija“. Na taj način Heraklo može biti, i jeste, ujedno simbol Helade i našeg vremena, dvadesetostoljetnog „homme moyen sensuel“, koji se slučajno našao na položaju apsolutne vlasti, u središtu kulta ličnosti; a već je Acton poznao koruptivne opasnosti takvog stanja. Kao simbol, Heraklo je dakle utjelovljenje svog doba, izraz vlasti. Kao i Macbeth, on vlast posjeduje sa stravom; za razliku od njega, on je ne zadovolja užasom, već je se užasnostu nastoji riješiti. Sukob se — po najboljim pravilima — nalazi u Heraklu samom, razdiranom između dva svijeta, što je izraz očito savremene teme. Jedan svijet vlada oko njega, sa glasno-govornicima Lihom, Dejaninom i pjesnicima (zato scena s Dejaninom i jeste duga, jer predstavlja osnovni idejni konflikt djela), a drugi živi u njegovoj savjesti, u svijesti Poliksa i očima Iole. Povinujući se prvom, on postoji u laži, u sjeni svog službenog dvojnika i kipa. Nije ni čudo da takva podvojenost ličnosti dovodi do nastupa hjesnila i ludila.

Matković dakle nije pobjegao od „velike stvari“. Njegovo djelo je upravo idejni otisak „naše burne i slavne prošlosti“ (zašto su VUS-ovi studenti izostavili sadašnjost?); čime nisam ništa rekao o adekvatnosti tog otiska. Ono je proizišlo jednako mnogo li malo iz naroda — naime iz studija umjetnika koji se bavi općim pitanjima svog vremena — kao i Kolarovo, samo što manje podilazi neelastičnoj, crnobijeloj naivnosti. A čini mi se da je praksom dokazana zrelost naše publike na višem stupnju no što to pretpostavljaju intervjuirani mladići, koji mogu tvrditi da su našim mladom društvu ideje Marksove „mladosti čovječanstva“, grčke mitologije i svijesti, strane. Jeste, naše društvo traži drugačije načine umjetničkog objašnjenja, ocjenjivanja i utvrđivanja sebe samoga. Danas umjetnosti koja je odbacila nazore preživjelih društava upravo i nedostaje novi, cjeloviti, za jedinstvo surotnosti — humanistički mit. Mislim da nisam jedini koji smatra da će novi jugoslavenski mit biti izgrađen oko jezgra NOB, kao što je grčki bio oko Trojanskog rata. Ali za svaku izgradnju treba oruda, materijala, energije, zemljišta. I čini mi se da je predbacivanje radniku što iskušava razna oruda i materijale, skuplja energiju s raznih izvora ili raščičava teren umjesto da gradi, primativna rabota. Kao da su omladinske brigade odbile upotrijebiti buldožere ili zadruge traktore, kad su se pojavili! Ako i nisu bili proizišli iz našeg naroda, nitko pametan ne odbacuje tehniku — mi smo ih preuzeli, adaptirali našim prilikama i sada ih proizvodimo snagama našeg naroda. Pa ako nismo sovinsti u građevinarskoj i poljoprivrednoj tehnici, zašto bismo to bili u umjetničkoj?

Ostaje još jedno, i za mene bitno pitanje, osnov svake svijesne

kritike „Herakla“ — do kuda je Matković dospio u svom pokušaju, koliko je komad adekvatan pitanju što postavlja, koliko je uspio. Zaključak je „Herakla“ dobro tužan — i dalje vlada sila, Poliks bježi, a svjetina ne zahtijeva čovjeka, već svog boga Herakla. Da sačuva ljudsku cjelovitost, njemu ne preostaje drugo no da počini samoubistvo. A to će službouljudni i simbolično slijepi pjesnici, uz zdušnu suradnju cijelog iskreno zaslijepljenog doba, ionako proglati apoteozom, nadljudskom žrtvom koja održava neljudske ideale. Plemenita Heraklova pobuna protiv uvjeta svoje egzistencije ostala je bezizlazna i neuspješna, njezova se esencija nije uspjela utjeloviti.

Je li, dakle, zaključak taj, da neljudska epoha neizbježno guši Čovjekovu pomalo egzistencijalističku borbu za iskrenost, i je li pisac pesimista koji odriče mogućnost pobjede u toj borbi? Po okosnici djela reklo bi se da je tako, i takvo pomanjkanje povjerenja moglo bi prerasti u najobiljniju zamjerku piscu. Slijepi pjesnici uporno verglaju svoje dogme na kraju drame baš kao i na početku, i jedina je promjena da više ne očekujemo Herakla. Pa i pak... Mislim da bi točnije bilo partiju proglasiti za remi. Heraklo je propustio da pobijedi laž — sudbina i dalje drži Čovjeka u vječnom šahu. Zaplet je drame na silno presječen, a ne organski riješen. Taj propust i to nasilje nisu obrazloženi. Ali ta se konačna praznina osjeća kao takva u pravu sa stanovišta same drame. Ako nije dosljedna kao „Nebeski odred“, njen je aktivizam ipak nepatvoren. Za razliku od, recimo, „Vašara snova“ (i pretežno dijela savremene dramatičke uopće) Čovjek se u njoj nedvosmisleno uputio u ofanzivu protiv Sudbine. „Heraklova“ je etička težnja jasna, u njemu se događaju mjere ljudskom mjerom. Ta ga oštrina pogleda uzdiže u rang umjetnosti koja nije samo dokument. Ako Heraklo traži od Dejanire i Lihe istinu jednako kao Hamlet od svojih Osrica, Rosencrantza i Guil-

Stevan Dukić: Pokret

densterna, kao i Hamlet ori nosi u sebi njenu mjeru. Pa ako, za razliku od Hamleta, njezova smrt znači da tu istinu nije našao, ako mu „nije sudeno da bude čovjek“, ovaj je citat ilustracija čvrstog stava, koji je omogućio Matkoviću da konačno odredi smjer napredovanja sa svoje isturene pozicije, u bici za očovječenje. On je preuzeo ulogu izviđača slabo ispitivanog terena, a ne jurišnog odreda. Da se razumijemo — mišljenja sam da je u odlučnom času popustio, da je mogao zauzeti bar prvu neprijateljsku liniju. To ne misli-vljenja činjenicu da je on učinio mnogo, i da (promijenivši metaforu) u takvoj potrazi, za novim, humanističkim mitom savremeni tjeskobni Evropejac smije obući i lavlju kožu. Mislim da je bit ovogodišnje kazališne sezone u Zagrebu ta, da je ona poprište i izraz te potrage i borbe. Heraklo nije pobjeda u njoj, ali je zamalo adekvatni izraz, i prvi remi: Sa gledišta savršenstva, to je nedovoljno, to nije dijalektički, potpuni izraz suštine naše svijesti i našeg djela. Heraklo je poražen. Ali sa stanovišta napredovanja prema takvom izrazu, koji u krajnjoj liniji može biti samo kolektivno djelo jugoslavenske dramatičke naše epohe, možda to i nije tako malo. Mjesto Marlowa u predškolskom kazalištu vrlo je zavidno.

Darko Suvin

Hans Hartung: T 56-5

ZAPIS PROTIV...

Ponešto iz dnevnika
... maj. — Pretpostavimo da je zaista proleće, pa da mogu poći u neku šumu, i pod jednim spomenikom, ma kakvim, (beo kamen, neka figura — lepo), ugledati troje da sede na kamenu. Čovek sa leve strane nosi crn šešir, izgubljen, posut sivim pegama prašine. Žena sasvim ubrađena rdavo bojenom maramom. I jedna šajkača, ona preratna, seljačka. Pretpostavimo da oni mene ne vide... ružni: ispod crnog šešira pomalja se pro-seđa kosa, oči uvučene u tamu dupli, sa izrazom bolesne i prinudne odsutnosti; marama skriva bolešću izjedene usne i bele mrlje mesto očiju; čovek sa šajkačom i odlikovanjem iz rata pokazuje svoje ožiljke, i nešto slomljenosti, i mnogo pokornosti spojene sa prividnom ravnodušnošću i mirno-ćom. On sedí malo izdvojen i, sasvim izvesno, na smetnji onom drugom čovjeku i ženi koja je među njima. Jer lagano se diže ru-ka Čovjeka sa šeširod da pomiluje ženu u marami, i sve je jasnije: on voli nju, i bili bi srećni da tu nije i drugi, taj u šajkači, neposoban da nevoljen ode, da i sebi prizna: poražen sam, i suvišan. Lagano se diže ruka i zaustavlja, jer: ona ne može voleti, dok su još neke ruke, blizu, tako slomljene, tako nepokretne, ne mo-že zbog drugoga. I ruka se vraća, — pa opet sede, nepokretni, predani prostoru oko njih: sun-cu što se zasvetlelo u dalekim to-kovima reka, zelenilu žita i trava, nebu prazno i bezgranično nadne-senom nad snove ljudi i njihov mali jad. Pretpostavimo tako.

Kad bismo hteli da opišemo, na slikama taj pokret ruke — sva bi se njegova dramatika, sav smisao izgubili. Bilo ga je samo u jednom trenutku, potpuno se ostvarilo, i u istom vremenu, u istoj sekundi već se potpuno rastočilo. U umetnosti on bi trajao — on bi, stvo-ren za večnost, prestao da živi. Bio reč, bio kamen, bio boja — jedna laž na koju smo navikli. Jed-na prividna lepota.

Ne ona što se iznenadno rađa i nestaje još iznenadnije, gotovo ne vidljiva, tako prolazna, a stvarna — baš zato što (kao i sve drugo, uostalom) umire i pre no što se pojavi. Kao taj nedovršeni pokret ruke, jednog proleća — u jednoj šumi, pod nekim spomenikom.

... septembar. — Mučim se oko jedne sitnice. Zašto sam, ranije, pišući o ono troje ljudi, naznačio da sede pod spomenikom? I — zašto ih uvek vidim ne uzbuđene onim što je nad njima? Pa da opravdam njihovu (pretpostavljeno, razume se) nerazumevanje, njihovu ravnodušnost — pitam se: Zar to hleba i ljubavi što ne nalaze u životu — ljudi mogu potražiti i naći u umetnosti?

... oktobar. — Ne uspevam da u umetnosti vidim dovršeno. Ono i ne postoji. Jedino haos, jedino žil-vot — u koje unositi reda znači unositi mrtvilo... Borba da se nešto stvori samo je neprekidno no-šenje kamena na vrh brda, kazna bogova, prilika da se dožive sve novi porazi. Umetnost je čovekov poraz pred životom. Svedočanstvo njegove nesposobnosti da samo ži-vi, da ne izmišlja sebe, da ne la-že... Napori su uzaludni, ma čiji, lepota ne nalazi sebi izraz, umet-ničko delo (ono što se tako zove) samo je bleđi i trajni, i nakazni otisak života... (Žalim što sam ovo napisao. Ne bih želeo da to bude istina).

... novembar. — Ljudi se nekuda kreću, i ne smeju da zastanu, i zadovoljni su što mnogi prostori ostaju iza njih, a mnogi ih još čekaju. I tako i ne primete, ne žele, — ono što pesnik primeti i želi ne kretati se ovako, zastati — ne ići u grupi, u stadiu, biti sam — zaostati, biti zauvek u jednom vr-menju, i govoriti (svima, zauvek) baš o njemu: biti njegov zatočenik i njegov jedini tumač...

Znači, zaostajati. Da se nešto napiše, da se nešto življenja umrtvi... (Zar samo to?)

... novembar, isti dan. — Kao što su... maločas... u vatri goreli neki listovi — i umetnost saagoreva u životu. Nepotrebna... kao ta... gomila pepela...

Decembar 1957 Predrag Bajčetić

Nacrt za jedan lični predizborni plakat

Nastavak sa I strane

dane. Želeo bih da iduće nedelje grame pravo pravcato prolećno sunce, sunce da skori sve blato mog naselja, raskaljane puteve da pretvori u zemljani asfalt. Očistiti cipele u nedelju prepodno, otići na glasačko mesto, a ne iskaljati cipele, zaista — zar to nije lepo? I uopšte, čiste cipele u nedelju pre podne su vrlo prijatna stvar, stvar koja u čoveku može da pokrene najlepša i najplemenitija osećanja.

Za poslednjih dvanaest godina, Parlament je biran tri puta. — I prviput i drugiput i trećiput — bez mog učešća. Četvrtput, došao je red i na mene.

... Rođen sam pre 20 godina. Rat sam dočekao u kratkim pantalonima četvorogodišnjaka. Ljude, koji su u tom ratu bili na strani protiv, dugo sam znao samo iz novina. Pred mojim očima, ti ljudi su činili mnoga čuda: ubrzavali su okretanje godina oko njihovih dvanaestostobučnih osa, popravljali su što se teško moglo popraviti, bez oklevanja uskakali u najbrže drine vremena, i isplivali na drugu obalu. Život je tekao, rastao sam godinu po godinu, često bi me hvatao ubitačan umor, a oni, ti ljudi, bez pre-daha su radili na izgradnji ovog života. Jednom rečju, činili su ono čemu se svaki pošten čovek može samo diviti. Realistični kao sam

život, širokogruđi kao sam život, uporni kao sam život, ubrzo su stekli i moje simpatije. I nehotice, počeo sam da „navijam“ za njih. Generacija kojoj pripadam od ova-ga trenutka bila je nekako po strana tog živog vatrometa, sapunički i saučesnički raspoložena. U najboljem slučaju, ti dvadesetogodišnjaci su bili vatreni navijači ili tihi simpatizari životvornosti koja ih je opkoljavala, dok su sedeli za skamijama relativno mirnodopskih dana. Pa ipak, to su najmlađi živi svedoci jednog šesnaestogodišnjeg napora na očovečenje ovog tla, vršnjaci šesnaestogodišnje svetlosti čiji se zraci slivaju u žihu ovog martovskog trenutka, rasipajući se, odatle, u prve predele sutrašnjice. Hoću da kažem da, prviput dajući svoj glas (svoje mišljenje, dakle) o društvu i za društvo kome pripadam, poznajem, u glavnim crtama, njegov puls i njegov smisao kretanja.

Iduće nedelje, pred zasrtrim stolom, pokušaću da izgledam što mirnije i jednostavnije, oponašajući čoveka kome je „sve to poznato“. Drugarica u svećanoj haljini ne mora da zna da sam novilija, iz bezbroj razloga ponosan i srećan zbog svog glasačkog debija.

Ponosan: ja inače pišem pesme. Pesme se mogu pisati svuda u sve-

tu. Međutim, pesme kakve ja pišem ne bi mogle biti objavljene u mnogim zemljama današnjeg sveta. Iz ovih i onih razloga. Hiljadu kilometara levo, desno, severno i južno od ovog mesta ti stihovi, kao i stihovi mnogih mojih kolega, bili bi nepoželjni iz svakojakih, različitih razloga. Ovdje, u ovoj klimi, sve me upućuje na to da mislim, pišem i radim kako sam mislim da je najbolje, da sam upravljam svojom sudbinom. Stvaralačka sloboda, deo opšte slobode, ovdje, u ovim godinama, nije nikako slučajna. Evo nekoliko rečenica iz nedavno izu-šlog „Nacrta programa Saveza komunističke Jugoslavije“, postavki koje se odnose na umetničko stvaralaštvo, a zbog kojih svaki stvaralac ove zemlje može biti srećan i ponosan:

„Internacionalistički i humanistički odnos prema naučnom, umetničkom i celokupnom kulturnom stvaralaštvu svih naroda sveta i svih civilizacija...“, „oslobađanje prosvetnog, naučnog, umetničkog i sveg kulturnog života od administrativnog pritiska države, od etatističkih, pragmatističkih koncepcija kulturnog života i kulturnog stvaralaštva...“, „sloboda naučnog i umetničkog stvaranja na idejnoj osnovi socijalizma i humanizma...“, „u sistemu socijalističke demokra-

ukidanje antagonističkih suprotnosti između stvaralačke prirode čovekove i društveno-političkog sistema, umetnosti i države.“

Navedeni citati iz Statuta programa SKJ nisu nikakav zapreket, najmanje radikalni i neočekivani. Za misli samo još jednom ozakonuju stvaralačku klimu slobode u kojoj jugoslavenska umetnost očajno živi, ali su i garantije očuvanja te slobode, i potstrek svakom pravom stvaraoču. I zato, moj kružić na glasačkom listiću iduće nedelje biće općtan oko te slobode, kao oreol oko dnevnog sunca, čije prednosti tek ponekad, u dokolici, do kraja shvatamo i razumemo.

Ponosan... Ima u ovim godinama jedan vetar, ponekad neprijatan za otkrivene delove tela, iza koga uvek ostaje nešto plemenito, i ljudsko. Produhovljeno. Jedan vetar neprestan kao strujanje kiseonika, tu, oko nas, u nama. Dati glasačku podršku ljudima koji izazivaju to plodotvorno strujanje i najmanje je što se za njih može učiniti. Najmanje je što iduće nedelje za njih mogu učiniti.

Za taj vetar, vetar proleća. Za to strujanje.

nedelja, 16 mart

Mica Danojčić

Nušićev smeh danas

NUŠIĆEVA „KOMIČNA SILA“ U SPEVA I U DANAŠNIM DRUŠTVENIM POTREBAMA I SCENSKIM SHVATANJIMA DA DANESE JEDNU DRAGOCENU HOMOGENOST NJE GOVOM CELOM DELU, HOMOGENOST UVEK VAŽEĆEG I OSLOBAĐAJUĆEG SMEHA.

Treba biti vrlo oprezan kad se donosi krajnji sud o ljudima koji su, za života, stvarali smeh, o ljudima smeha. Može im se učiniti nepravda. Jedna je da su bili izdvojeni od nas, da nisu bili sa nama, da su nas posmatrali odveć sa strane, i odozgo, za ljubav »zdravog razuma«, za ljubav neke istine izvan i iznad ljudi. Druga, naprotiv, da su strani celini životnog zbivanja, zato što su iz njega uzeli samo zadovoljstvo.

Nušić, zacelo, ni za koga nije među prvima. Nije ni među onim drugima, iako je to moglo, u njegovoj dugoj karijeri, izgledati mnogima, iako je to, najzad, ponekad i bilo. Danas je on kao čovek odvojen od nas, s kojima je toliko i tako potpuno i uvek bio kao nijedan naš pisac. Potrudimo se da mu se ne učini nijedna nepravda.

U čemu je stvarno Nušićeva komika i kakvi su njeni odnosi na naše društvo danas kad još tako živi u pozorištu?

Prvo, što je izvesno, nikakve pakosti i nikakve teške osude u njoj. To, zacelo, osećate svi vi, i uvek ste osećali. Nušićevi tipovi, Nušićevi likovi govore: Da, mi smo takvi. Da, smešni smo, mi imamo poseban slučaj, on je taj da mi pokušavamo da se prilagodimo novom, složenijem, određenom i po evropskoj mustri sklopljenom skupnom životu, da budemo građani. I, ne uspevamo uvek... Ali, šta nas se to tiče! Nama ostaje uvek nešto, nešto u rezervi, snažno, nezmenljivo, i utešno, pored sve slučajne groteske tog našeg novog građanstva, ostaje naše prirodno, urođeno, zdravo samouverenje. To je onaj osobiti, efekat Nušićeve komike.

Pogledajte, da se uverite, ako ništa drugo, njegovu publiku, onda kad već izlazi iz pozorišta, kad je prošao kroz njegov smeh, kroz smeh njegovih najomiljenijih komada. Iako niste znali da je to veće bilo njegovo, pogodićete po ponicanju te mase što se izliva na trotoar ulice. Na kraju krajeva, ona je gledala komad u kome je ipak poslužio za smeh upravo njen svet. Ali ona nikako nije dobila jednu strogu lekciju. Njoj nije preporučeno da izvrši reviziju vrednosti. Njoj ne zastaje osmeh na licu, u razmišljanju, onako kao, recimo, posle duge kakve komedije naravi, posle Šeridana, Bernarda Šoa, posle »Tartifa«, »Mizantropa«. Niko nije tako malo zamišljen kao Nušićeva publika. Njen osmeh se ne sledi čim izađe na ulicu i opet stane pred stvarnost, u kojoj bi imala da potraži posle nauka komedije praznine i nedovršenosti. Ne! Ona je razuzurena, pogledajte je, maše slobodno rukama, kupi se u gomile, oseća se jedna, ne razilazi se tako brzo kao druga, ne beži, ne odvajja se od pozorišta. Pretstava kao da nije svršena, kao da će se sve ponavljati i tamo, nepodju, kod kuće, u našem gradu. Ona je glasna, žagori, bučna je. Vrvili ulicama veselo, vraća se širokim korakom.

U čemu je taj Nušićev čovek i kao predmet komedije i kao gledalac, jer je to kod njega isto? U čemu je ta njegova, ta obračunjuća, utešna komika i kako je postala, kakav ima smisao i, najzad, da li je ostala uvek do kraja ista?

U svojoj suštini, vi ste to osetili, komični Nušićev čovek je nedavno naš seljak koji postaje građanin. Svi komadi Nušićevi dešavaju se u gradu i to većinom u Beogradu, osim »Sumnjivog lica« koje je, uostalom, on izdvojio kao »gogolijadu«. Taj čovek ima da se prilagodi i menja i spolja i unutra, i onda, ponekad sa sobom sa sela svoj vekovima stican, tako da kažemo, psihofizički sastav, uzima povremeno, nikad potpuno, često i groteskne oblike tog složenog društva i sistema odnosa u gradu, oblike »citadinstva«. Taj čovek je navukao na sebe gradsko ruho iz koga mu vire snažne ruke naviknute na zamaha potrebne da se krči šuma, izvali glavnja ili uzme puška i ide u hajduke. On je pun tog sirovog napona koji sad u gradu razdire ujednačenu društvenu strukturu pozajmljenu sa strane, na brzu ruku usvojenu. Iz šume dolazi u polis, jednim skokom.

Osećaj koji je ranije vodio našu skupinu bio je sačuvao mnogo od zaleta našeg ustanka seljaka. On je, posle, samo transformiran. On je sačuvao, to ne treba gubiti iz vida, kad se analizira glavni pokretač pre rata, naš patriotizam, mnogo od onog seljaka koji se otimao i od prirode i od osvajača. Naš osećaj društvene solidarnosti je, možda i nesvesno, bio osećaj potrebe za nekom društvenom pravdom, osećaj za potrebe svake pravde. Naše revandikacije su se bile amalgamisale i vodile nas, delovalo, bez razlike

društvene klase i vaspitanja. Sve je to bilo svileni, sve dok se vremenom, događajima, neumitnim pridolaskom novih činjenica, u osvedočenju da je ostvarenje bilo samo delimično, počeo da se diferencira, da se razlazi na delove. To je ono što je najjasnije i najvažnije zbivanje u psihi naše seline poslednjih decenija. To osećaju i oni koji su odveć dugo bili pod čarima nekadašnjeg kompaktnog i jednosmisljenog duševnog orijentisanja. Docije je njegovo razglablanje, njegovo rastvaranje postalo jasno. Kakvo će ono biti u budućnosti zavisi od događaja, zavisi naročito od onih koji su tu budućnost preuzeli. Iz onog složenog, sklopljenog društvenog osećaja pojavili su se detalji, skriveni nekad, utonuli u toj psihološkoj simbiozi.

I čudo, komediograf koji je u

raspoloženje jednoga starca koji je tako strasno i dugo verovao u naš život i ono što ga vodi, a koji je počeo sada da ispituje. U tome je, izgleda nam, otprilike to čudo sa Nušićem, ta njegova palingeneza. Reći ćete, možda, to je jedan lični, recimo, skoro fiziološki doživljaj; da je Nušić mladi, da guta pohlepno život kao nekada, kao život, on bi pisao samo »Narodnog poslanika«, »Protekciju«, »Puč oko sveta«, »Gospodu ministarku«. Teško je tome protivurečiti: eksperiment se ne može napraviti. Ali ono što se dogodilo stoji kao činjenica. Nekadašnji Nušić je osetio da je ostareo onda kada je i naše društvo njegove mladosti ostarelo.

Kod tog čoveka sa našeg juga, tog našeg juga koji je najduže bio tlačen, zar se nije povratilo ono što je bilo duboko skriveno u sa-

štospratnice, prolazeći pod njima zakopčani do grla, bez ikakvog posebnog vidnog habitusa, danas glumci osećaju da bi bili nesa- vremeni ako bi stvarali od sebe, kao nekad, neke osobite odvojene primerke građanina, kad bi negovali svoju posebnu figuru, — i u potrebi je na sceni. Sve je funkcionalno, i njihov smeh i njihov patos. Je su li mogući u našem društvu danas Čika Ilija, Persa Pavlović, Gavrilović, Todosićka, Rusović itd.? Sve radi vezano jedno s drugim, i oni ogromni zupčnici u Železniku, odmah do Beograda, i glumci u jednom mehanizmu komada. Sve se uklapa jedno u drugo. Sve oseća da služi nečemu, sve je, na kraju, ideja. To je ono što utiče i na glumu i na režiju. To je ono što je nekadašnjeg Nušića ipak prevazišlo, što je on osetio i za čim je pokušao da pade.

Ostajao je jedan darovit, vrlo darovit i vrlo vešt komediograf i ostajao je njegov neukrotiv smeh. Smeh, to oruđe koje uvek ima svoju moć, koje uvek važi. Stvarno, gledalac Nušićevih komada odnekad i današnji ostaju rod po naslednoj sposobnosti za smeh, i oni osećaju nesklad koji uvek vlada u samom čoveku i među ljudima. Njihov smeh, međutim, priznajmo to, danas je više zabrinut i poziva na tisuću dužnosti. Može se zaista reći da je Nušić kao komediograf izgledao čovek kome je krivo što njegovi sugrađani nemaju repove da im se više smeje! Sad već Nušićeva fizionomija nije takva, mada on uvek može da nasmeje više nego ma koji drugi naš komediograf, više nego uvek moralno uznemireni Sterija. U tom ima razlike kod njega i njegove publike, koja ga sada drukčije prima i koja produžuje taj preobražaj koji se u njemu začeo jasno, iako ne do pune zrelosti pisca. Odelek današnjeg smeha čuje se i u prvim komadima »nekadašnjeg«, »starog« Nušića. Njega menja vreme, jer i komedije »imaju svoju sudbinu«, kao i knjige, ne samo u režiji i glumi nego i u publici koju vreme donese pred rampu. Ali je izvesno da samo veliki talenti doživljuju taj preobražaj i mogu da važe kroz najdublje skupinske duhovne promene. Njegova »vis comica« uspeva da i taj »stari«, »nekadašnji« Nušić svojim komadima na današnjoj sceni daje je ono uopštavanje, proširenje koje je mogući samo kod onih koji umeju da napišu komad i postavne ličnosti. Oni koji su ga poznavali izbliza osetili su, to je istina, kao neki strah od onoga što se u njemu javlja u starosti i čuli su ono »dr« kroz oči teksta njegovog inače slabog komada iz tog vremena kao zvečku kojom je stari čovek hteo da se vrati u doba svog optimizma, doba mladosti, kao »uplašen i bežeći od drukčije vizije stvarnosti koju je hteo da razagna. Poveden vremenom Nušić je osetio potrebu da se menja kao pisac, ali i strah od novih vidika. Zato se vraćao i bio u nekim komadima ispod sebe samog. Ipak, ta njegova »komična sila« uspeva uvek i u današnjim društvenim potrebama i scenskim shvatanjima da donese jednu dragocenu homogenost njegovom celom delu, homogenost uvek važećeg i oslobađajućeg smeha.

Milan PREDIĆ

svojoj dugoj karijeri izgledao da hvatila život i svet onakav kakav je kao »najbolje mogući«, povodom poslednjih nekih njegovih delova komada i celom komedijom koju znate, »Pokojnikom«, pozdravljen je kao pisac koji beleži jedno razviće, kao pisac budućnosti, te budućnosti koja postavlja zahtev, dopune. Izmenjeni zahtev vremena postao je i povod izmeni komike komedije.

Poznat vam je sadržaj njegovog »Mister Dolara«. U toku samog komada, koji je kritika interesa koji vlada društvom i postavljanja vrednosti, imate odmah neke nagoveštaje, ali kraj je rečit. Društvo imućnih besposličara dovršava večernji provod negde na periferiji, u maloj kafanici i na kraju poslednjeg čina jedan među njima, istina neka vrsta rezonera i pokazivača puta, kako se to kaže, u komadu, protivstavlja tom svetu radnike koje je spazio da se u svežem jutru kreću na posao. U cilindru, u krutoj košulji, on održi tiradu o novom svetu na kome je budućnost i koji će doći do samopotvrđivanja. Presek komada je jasan. Jaz je stvoren. Nove potrebe rastvorile su društveni dinamizam i sa njima rastvorile Nušićevu komiku i iz nje izdvojile kritiku. Nije sve lepo u ovom našem životu i ne treba se toliko uzdati u sebe. Kritika je jasna, otvorena. Nešto se pokazalo kao nesvršeno, nešto nedostaje. To je Nušić osetio pri kraju, kao čovek i kao pisac.

U drugom komadu koji vam je svima poznat, u »Pokojniku«, dešava se slično, ali se svršava sa više gorčine. Mnogo ima u njemu od starog Nušića, ali je mnogo, zapazili ste to, zamenjeno neposrednom gorkom rečju, u određenom značenju, umesto šale u kojoj je to značenje bilo sadržano potencijalno. Ono što je rezultat daleko je da bude ohrabrenje za život onakav kakav je, daleko od samopouzdanja i od vere da ćemo sami, onakvi kakvi smo dosad bili, svemu dohvatiti. Na kraju, tehnički malo grubo ali time više istaknuto, pojavljuje se simbol društvenog poretka kao deus ex machina. Ali je ono »Nušićevo« staro krenulo drugome, karakterističnom za čoveka koga su godine već izlučile iz dodira sa društvom. To je bio početak, prepredaj pisca koji je pedeset godina pisao komedije

moj osnovi, ona pobuna potiskivanog balkanskog čoveka, ono što je zauzelo prvenstvo onda kada je taj starac ostao sam sa sobom, već izvan vihara života? On se povuče kao iz tišne prestonice, iz zaglušne buke zgomilane velike varoši u kojoj je tempo života davao varku punoće i punog postizavanja. Na jednom brdašcu izvan grada, on je mogao da ne bude zasenjen i zavarano šarenilom novog Beograda. Teško je ući u motive koji druge ljude pokreću na izvestan postupak sa samim sobom. Ali mi tu vidimo usamljenog Nušića kako svodi sve i pita se šta sve znači ono što je dotle bilo. Odgovor nije bio, svakako, odlučan. Nušić svršava ipak s pitanjem. Je li mogući ovaj rođeni komediograf drukčije dočekati starost, tu svoju starost s utrnulim opojstvom čula? Snage za nov stav celog pisca nije bilo, ali je taj stav jasno naznačen.

U njegovom Beogradu i u teatru danas je sve drukčije, jer je sve strahovito vezano jedno s drugim. Lični, posebni doživljaj ne sme da bude odučujuć. Danas se više traži jedinstvo ideje u komadu i opšte jedinstvo njeno sa idejom i idejama. S manje ili više ubeđenosti pazi se, budno, na ono što se danas zove »prilaženje materijala« koju komad daje. I to »prilaženje« ispada izvan teatra, i vezuje ceo skupinski život ujedno. Teatar teži da bude nesretno većeg obuhvata nego nekad. Sve oko njega ima svoju funkciju, počevši od zgrada na ulici koje su »funkcionalne« arhitekture pa sve do smeha koji je takođe funkcionalan u jednoj postavljenoj komediji. Daleko više vezani rediteljskom zamisli nego nekad i više pokorni njoj, glumci, pored sveg obilja priznatih talenta — na četiri dramske scene — koje nikad ranije nije postojalo, ne mogu i ne smeju da do kraja neguju, u nekadašnjoj meri, ni svoj lik glumca-čoveka i da važe njime i na sceni, čemu su tako često pribegavali, u brzini repertoarskog pozorišta, u malom gradu, i najbolji naši glumci. Ima svakako individualnosti, i to snažnih, ali su one vidobne okvire i stoje donekle pod infibicijom. Dobrići Milutinoviću bilo je lako da se razmahuje svojom romantičnom pelerinom više o- nog Beograda potleuša. Zatrpani u

Zora Petrović: Zena

LIRIKA U PREVODU

IZ NOVIJE ITALIJANSKE POEZIJE

UMBERTO MILJORIZI

SIVO JUTRO

Jutro sivo prekriva
nemir, ulicu,
čutanje devojaka
u proleće ovo maglovito.

Jutro sivo prekriva
nesanicu lepotica
lutku ukutkanu
nimfu usana namazanih
sa nogama koje topću u taktu muzike na balkonu

Jutro sivo pokriva
—krilima nežnim, raširenim —
zelene ruke jela,
bor umorni, razbarušeni
dah cveća, drveća

i neznanje naše.
Jutro sivo prekriva
kuće tesane
rukama starodrevnim, san
među zidinama kamenim — među snima

kamenim...
Jutro sivo prekriva
jedan čvor. Čvor se dreš:
u finoj potki
kriše...

ANTONIO BERTINI

OTIČI

Vrlina prosta vrlina svakidašnja
Duh učmao nebo učmalo na granju
Donovi na ulici samlost pobuđuju

Prostodušni drug nije ti dovoljan
Kafa u baru bioskop posle večere
Godinama govoriš da ćeš otići u drugi grad

Stišci ruku presvlačenje
Parada reči pri ispračaju
Programi, šišmiši pod platanima uveče

Brižljivo negovane ruke kosa začehšjana
Ponedeljkom si prinuden da odeš na predavanje
Vrlina prosta vrlina svakidašnja

AGAVE

Meso zeleno
Razapeto i suvo kao nebo avgustovsko
Pesti stegnuta

Godine i umor
Polako će te otvoriti

ALDO SEVERINI

KONCERT

Zdravice uz pehar prijateljstva,

čurlik soprana na bini
senica veze na svili

jek lanca
voda sa izvora rane pere

mrtvačko lice kao krač bledo
kuća nova u četvrti novoj,

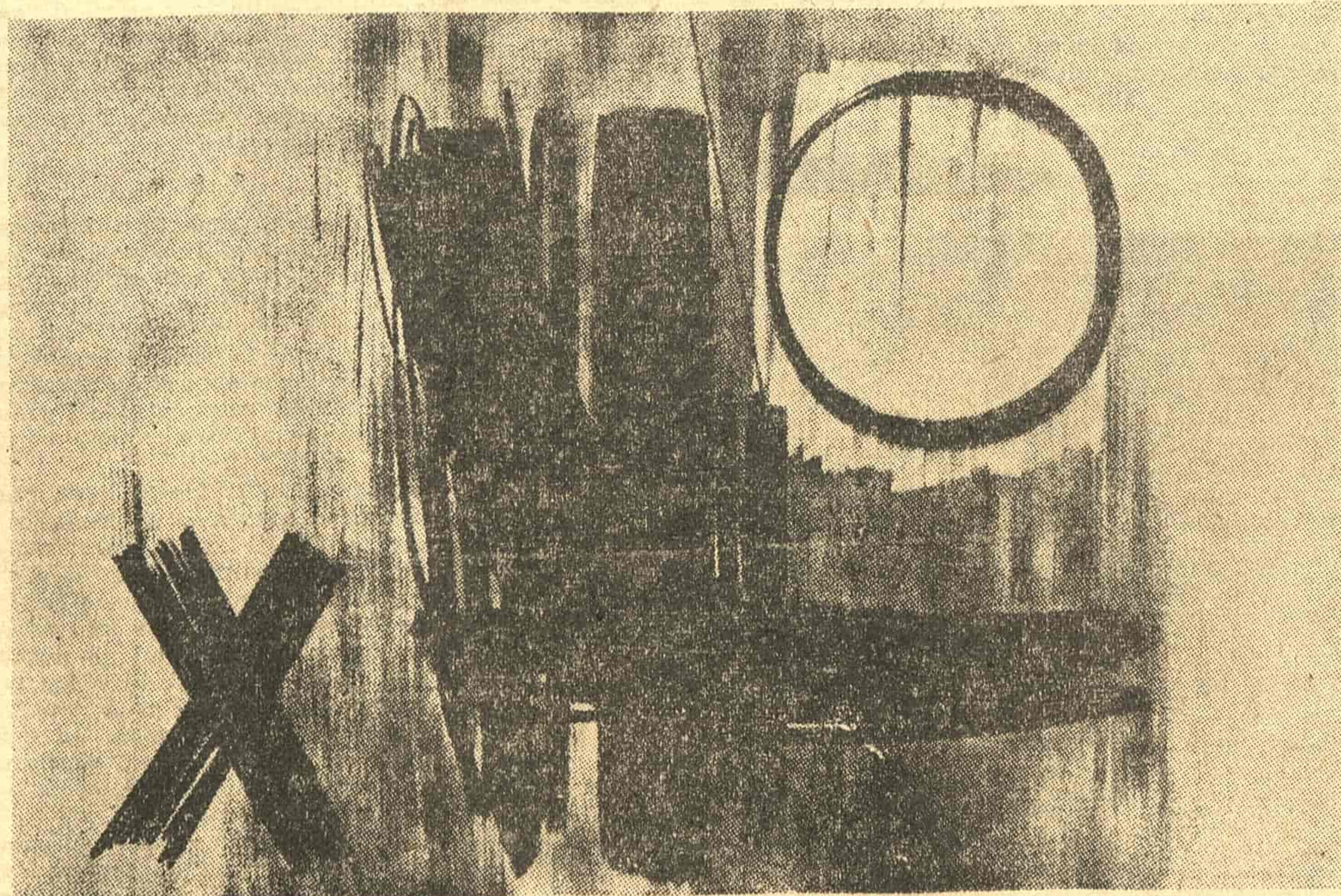
krepki zagrljaj blagorodne
snage mišića čelčnih

skladan koncert prvih svetlosti
zore, harfi i violina umilnih nota

do nas dopire vapaj ljubavnice
ljubav je neverstvom uništena
strast se rasplamsava
a smrt dana

postaje džinovska.

(Prevela Jugana Stojanović)

Hans Hartung: T 51-8

»MEGA-CORPS«

»U samom smo jezgru života pomenom li samo san, smrt ili ljubav.«
(Marko Ristić: »Svedočanstva« br. 8, 1 mart 1925)

Nije ni stara, a ni nova pojava, već nešto sasvim obično, da jednim novinama, u određenim trenucima, sa jasno određenom sumom nekih iskustava pridemo, često pod pritiskom osećanja jedne potpune osame, sa željom da u njima otkrijemo neki bliži ili dalji refleks pravih podataka o vremenu u kome smo, o smislu svoga i našeg bitisanja u njemu. I svuda, ako se sa svojom panikom ne suočimo — pomislimo, ustvari, smrt i ljubav, i kada ih kažemo, kao što gornji moto tvrdi, ostajemo potvrđeni na mestu jezgra života, jezgra jedinog koje je svuda rasprostrto, uvek kao šareni kaleidoskop trajanja određeno.

I bez nekih izraženih težnji da tražim podatke o vremenu, to podigne kada sam, po ko zna koji put sebi priznao da su najmanje preporučljiva imitima, sasvim lična, unutrašnja vraćanja ka ranijim vidovima sopstvenog života, osećajući smušene vrednosti svih retrospekcija, svojom odvojenosti od sebe, ranijeg (treba, najzad, ostvariti iskrenost mnogog zaboravljenog — listao sam nedeljne novine »Vjesnik u srijedu«, novine namenjene onome, čemu, ako su ovog karaktera, jedino mogu biti namenjene: registrovanju tokova savremenog života koji, ni manje a ni više nego uvek, novinarskom hronikom zabeleženi, tako malo otudno utiču na naše želje i naša gorenja, ipak...

Suočih se sa noticom koja nam, besprizvano, u nizu zanimljivosti i novosti otkriva jedan vid vremena u kojima smo, nesumnjivo. Naslov beleške: »Mega-leš«. Njen sadržaj: »Na zasjedanju Komiteta za civilnu obranu u Oxfordu predložio je M. D. Meckintosh: neka se u registriranju rezultata zračnog atomskog napada uvede termin »mega-corps« (mega-leš). To je nova jedinica brojenja, a upotrebljavala bi se, kada broj žrtava atomskog napada bude imao više od milijun. Tko će u tom slučaju brojiti?«

Zaista nije bitno da li će, i kada, doći do primene ove nove jedinice u sistemu mera, koja svoj etalon još nema, svoj prototip, dakle, milion leševa. Ili su porećena naša gimnaziska znanja da svaka jedinica mera iz sistema mera ima svoj apsolutno tačan, idealan prototip, pod staklenim zvonom čuvan u Parizu?

Ili su nadanja u potrebu brojčanog normiranja onih koji treba da umru, za koje se pretpostavlja

ene gramade deluju svojim neobičnim odnosima i sukobima površinama. Ove kompozicije kao da su postepeno i vrlo dugo stvarane i kao da su u svom nastajanju rasle, pa jedna masa izazvala drugu i one se nizale tako u jednom originalnom ritmu koji vezuje sve delove kompozicije u jedinstvenu, organsku celinu.

U neobičnim delima ove mlade vajarke odsutna je svaka priča i svako sećanje, to je moderna, vitalna umetnost, originalna i po konceptu i po izrazu i zaista su skulptorske vizije Simone Boasek iz same njenih ruku izrasle.

Dr. Katarina Ambrozić

da će, u budućnosti umreti, masovno, iščeznuti, bez opranja, ledeći između svojih radanja i nedostignutih želja, ni sami za to ne znajući, rekoh, možda su ta nadanja u nužnosti uvođenja jedinice Mega-leš — dovoljan razlog da se pretpostavi definitivna utilitarnost citiranog predloga, ne samo, naravno, njegova bezumnost kao podataka o vremenu i jedne čulne vizije onachećavanja. No to, verovatno vrlo preuranjeno, možda i sasvim pravovremeno nadanje da predlog o uvođenju jedinice jeze M. L. (Mega-corps) nije izlisan kao što nam se može da učini, i nije ništa drugo do najviše autentičan podatak o potrebi modernog čoveka da se saživi sa stalnom pomisliju o smrti, možda čak i o onoj koja je namenjena budućnosti? Zar je u magnoventu, s jedne strane, magnoventu slepe težnje da se oružja učine garancijom premoći, slave, lepota koja uvek prestaje da to bude i uvek se obnavlja, — i, na drugoj strani, strastvenih, višestrono herojskih težnji da mir postane MIR, pitam se, zar je u tom magnoventu svih današnjih oprečnih težnji — jedina imperativna potreba traganja za novim normama koje smrt treba da brojčano obeleže?

Treba priznati: predlog o uvođenju ove jedinice mere bez etalona (koliki bi volumen bio staklene zvonca ispod koga bi smestili 1,000,000 leševa?) koja je preteča i u svojoj nestvarnosti, ali odveć stvarna kao groza što ne može čak ni da zaplaši u uobičajenom smislu jednog svakodnevnog straha, ustvari je podatak o jednom sasvim neekscitiranom, opštem potčinjavanju misli današnjeg čoveka svim onim pretnjama koje je on sam uslovio, stvorio.

Odveć su istinita ova poniranja što ih M. L. beleži, poniranja u jednu, nazgled duboko groznu viziju sveta, groznu do razbludnosti koja je implicitna smrti; ova su poniranja istinita jer su iznad onoga što je SADA, ovovremeno, aktualno, DANAS, preteći znamen uzdignut nad bitisanjem, svakodnevnim...

I kao apsolutno generalizovana pretpostavka i još uopšteniji predlog, izrečen, možda, i kao mondeno, snobovski koketiranje sa smrću, — u ovom času jedinica mere smrti M.-L. bez etalona, začeta kao ideja, objavljena uz komentar »Tko će u tom slučaju brojiti?« — zaista pretpostavlja pitanja o životu i o smrti onih koji bi zadovoljili zahteve nove mere, tog novog traganja za brojnom klasifikacijom onoga što je najmanje podređeno normama i nezavisno od statistika živih; leš, istisnut u svojoj nemoći, pod uslovom uticaja nuklearnih snaga, gotovo nevidljiv, samo otisak i senka, nije manje nego pasivna poruga smrti, ali uvek poruga, jasna i primetna, čista u svome sarkazmu, kao da se od sebe same otela jer svaki je sarkazam, nesumnjivo i otpor prema sebi samom.

Hteo bih da znam kako izgleda Mr. M. D. Meckintosh i želeo bih da znam prave motive njegovog predloga o brojanju leševa budućih. Da li se ideja o Mega-lešu začela kod Mr. Meckintocha kada je »Luftwaffe« rušila Coventry i London, ili, možda, Mr. Meckintosh nije upoznao vidove rušilačke snage.

Nastavak na 9 strani

Branko MILJKOVIĆ

Svest o pesmi

U ovo večer mene nije stid da ne budem ono što sam. Zeljen plod pun je noći. Glas što sebe sanja zid otkri u daljini gde zazidan mi brod.

U tom zidu čuvam svoju gordost pevam iz te zazidanosti lepše no na slobodi. Otkud ta moć da sebi odolevam kad umesto ja pesmu pesma mene rodi?

Je li to čudna želja da se živi bez sebe? Želja za pesmom bez pesnika? Od prošlosti do zaborava vreme što se divi izdajstvu moga zaustavljenog lika?

Da li to znači reći promeni: neću! I ostaviti pesmu da se sama menja? Pokloniti zvezde životinjanja i cveću I snagu svoju dati gladi crnog korenja?

U ovo večer mene nije stid što pevam iz zida lepše no na slobodi. Sunce mi u peti bridi. Blešti zid na kraju puta što nikud ne vodi.

★

Reč vatra! ja sam rekao hvala što živim toj reči čiju posedujem moć da je kažem. Njen pepeo je zaborav. Ako pred tom reči skrivim pod čelom mi poledica i dan poražen.

Reč krv! najlepša reč koja se ne sme. A koliko ptica i zveri u krvi mojoj prenoći! Možda van tela i nema pesme, jer krv je vanvremena mastilo bez moći.

Reč želja! jedina još smisao ne nade i ptica u paklu kroz tužnu mi glavu. O gorko more za moje bele lade kroz ispisani predeo i verbalnu javu!

Reč smrt! hvala joj što me ne sprečava da još jednom sđem u sebe ko u nepoznato, gde ako ne nadem sebe i smisao što spasava nađe ću svoga dvojnika i njegovo zlato.

Reč vatra! ja sam joj rekao hvala što živim. Reč smrt! hvala joj što me još ne preči da volim samog sebe i da se divim svojoj ljudskoj moći da izgovaram reči.

★

Verujem, da bih mogao da govorim, da izadem iz sebe s nadom na povratak, makar kroz pustinu do mesta gde gorim, makar kroz smrt do istinskih vrata.

U pogrešnom rasporedu reči utešno vreme možda ću naći. Ili ću otkriti Kako je besciljno ljubim k'o kiša, kao vreme, k'o onaj što ne odvajja bilo od onog što će biti.

Verujem, mađa bez nade ući mora u noć, u zaborav kroz koji se prostirem, ta pesma bez zavičaja, ta ptica bez gora, da smrt svoju ne prodam, da živim dok umirem.

Onaj ko peva ne zna je li to ljubav ili smrt. Kada miris pomeri cvet, gde je cvet, da li tamo gde miriše sa ruba sveta punog a praznog, il' tamo gde mu je cvet?

Svaka je pesma prazna i zvezdana Ni bol ni ljubav ne može da je zameni Ona je sve što mi osta od nepovratnog dana Praznina što peva i mir moj rumeni.

Pesmo prazna i zvezdana, tamo, tvoj cvet mi srce slaže, kroz krv šeta, ako ga uberem ostavlja me samog, ako ga napustim za ledima mi cveta.

Isuje. Je li Miloska Veneta „jedna žena“? Je li komad Magbet priča o „jednoj sudbini“? Pozorište je izvanredno pogodno da kaže ove istine. Ono jednom nogom čvrsto stoji u posebnom, pošto je svaki glumac pred nama (čak i kad nosi masku!) besumnje „neko“ ko živi i diše; ipak, ono teži i napreže se da izloži jednu opštu istinu, pošto njegovu vezu s nekom naročitom „realističkom“ istinom pomućuje i potkopava činjenica da je ona gomila neistinitosti, lagarija i fikcije.

Sve umetnosti zavise od izopćenih fikcija, ali pozorište je najizopćenije. Zamislite da se od nas traži da verujemo da smo u Veneciji šesnaestog veka, da je g. Bilington Mavar i da se sprema da jastukom zadavi mnogopoštovanu gđicu Hakabi: i zamislite pokušaj da nam se nametne verovanje da su ljudi ikad govorili u neslikovanoj stihu — štaviše, da su ljudi ikad bili tako čudno jasni. Pozorište je ljiljan koji neobjašnjivo niče iz džungle korovom obraslih laži. Ipak, upravo iz napatosti koju stvara sva ova apsurdnost, „protivrečnost stvarnosti“, ono je u stanju da stvori takvu poeziju, čar i istinu.

Roman je prvenstveno nosilac jedinstvene okolnosti, pozorište uopštene. Pomoću svoje snage da uzdigne izlozenu individualnu radnju u oblast ideje, tipa i opšteg pozorište je u stanju da izazove naše verovanje. Ali snaga je upravo ono s čim se publika devetnaestog veka nije suočila, nije smela da suoči. Ona ju je ukrotila, učinila bezopasnom: sabila je u tu daleku vitrinu. Ona je pretrpala pozornicu naročitim predmetima, jer svaki konkretan predmet na pozornici ograničava i sužava radnju na jedan trenutak u vremenu i prostoru. (Jeste li ikad приметили da niko — sem kraljica vladar — u Šekspirovim komadima nikad ne seda? Na engleskoj i španskoj pozornici u vreme Elizabete i nije bilo čak ni stolica.) Tako su srednje klase pomoću obmane vremenom oduzele pozornosti životnu snagu. Kad u pozorištu naglasite mesto, vi za njega svlačite, ograničavate i uprežete vreme. Potiskujete radnju u prošlost, dok je, naprotiv, slava pozorišta upravo u tome što je tamo uvek „sada“. Pri takvim metodima prikazivanja sva su lica mrtva pre nego što radnja i počne. Ne morate mnogo da se uživiljavate. Nijedno veliko doba u pozorištu nije nikad pokušalo da osvoji veru publike putem ovakve specifikacije i lokalizovanja. Postao sam nezadovoljan pozorištem zato što nisam bio u stanju da poverujem takvim detinjastim pokušajima da se bude „stvaran“.

TRKA SA BUKTINJAMA

Počeo sam da pišem jednočinke koje su pokušale da uhvate ne verovatnost već stvarnost. U Srećnom putovanju u Trenton i Kamden četiri kuhinjske stolice predstavljaju automobil i jedna porodica prelazi sedamdeset milja za dvadeset minuta. Dvadeset godina prolazi u Dugom božićnom ručku. U Pulmanovim kolima Hijavata nešto više običnih stolica služe kao postelje i mi slušamo samu životnu statistiku gradova i polja kroz koje putnici prolaze; slušamo njihove misli; slušamo čak i planete nad njihovim glavama. U kineskoj drami lice nam, za jašivši štap, saopštava da je na konju. U gotovo svakoj japanskoj No-drami glumac obilazi oko pozornice i mi znamo da je on na dugom putovanju. Setite se sveprisustva koje je Šekspirova pozornica pružala za scene bitke na kraju Julija Cezara i Antonija i Kleopatre. Kad ih danas gledamo, koliko se tekst seče i secka — koliko se ponižava, koliko prezire njegova dramaturgija.

Naš grad se ne nudi kao slika života u jednom selu Nju Hempšira, ni kao razmišljanje o uslovima života posle smrti (taj sam element samo uzeo iz Danteovog Čistišta). To je pokušaj da se otkrije neocenljiva vrednost u najmanjim događajima našeg svakodnevnog života. Postavio sam zahtev do krajnosti naopak, jer sam selo suprotstavio najvećim dimenzijama vremena i prostora. Reči koje se u ovom komadu ponavljaju (malo ih je приметilo) jesu „stotine“, „hiljade“ i

„milioni“. Emiliha radost i tuga, njeni časovi algebre i rodendanski pokloni — šta su oni kad uzmemo u obzir sve bilione devojaka koje su živele, koje žive i koje će živeti? Za jednu apsolutnu stvarnost tvrđenje svakog pojedinca može samo da bude unutrašnje, duboko unutrašnje. I ovde metod prikazivanja nalazi svoje opravdanje — u prva dva čina ima bar nekoliko stolica i stolova; ali kad ona ponovo posećuje Zemlju i kuhinju u koju se spustila na svoj dvanaesti rodendan, te iste stolice i sto su nestali. Naše zahtevanje, naša nada, naše očajanje su u duhu — ne u stvarima, ne u „dekoraciji“. Molijer je rekao da su podijum i jedna ili dve strasti sve ono što mu je potrebno za pozorište. Vrhunac ovog komada potrebni su samo pet kvadratnih stopa daščne konstrukcije i strast da se sazna šta za nas život znači.

Provođač iz jedne samo neznatno izmenjena verzija Jonkerskog trgovca, koju sam napisao godinu dana posle našeg grada. Jedan način da se osetre gluposti prikazivanja devetnaestog veka jeste ismejati ga. Ovaj komad je parodija na one komade stalne glumačke družine koje sam kao dečak obično gledao u pozorištu Ye Liberty, Oukland, Kalifornija. Citao sam već male teze na nemačkom jeziku koje ga upoređuju s velikim austriskim originalom na kom je zasnovan. Naučnici su vrlo zbunjeni. Tamo je najveći deo zapleta (sem što naša prijateljica Doli Levi nije u Nestrojevoj komadu); tamo su neke od završnih rečenica; ali on je sav „o“ sasvim različitim stvarima. Nestrojevi divni i sardonični komadi su — kao i većina Molijerovih i Goldonijevih — „o“ pustoši koju ljudi stvaraju u svojim sopstvenim životima i u životima oko sebe zbog upornih iluzija koje gaje. Moj komad je o težnjama mladih (i ne samo mladih) za jednim potpunijim, slobodnijim učestvovanjem u životu. Zamislite jednog austriskog farmaceuta kako ide prema polici da nategne iz boce za koju zna da sadrži ljutu nargatnu tečnost, koja zajedno otklanja bradavice i izrasline; i zamislite njegovo iznenađenje kad otkrije da je ona bila napunjena pravim američkim pivom od brezove kore.

Veliki pronalazač takođe počinje ismevanjem staromodnog pisanja komada; ali publika ubrzo primjećuje da gleda „dva vremena odjednom“. Porodica Antrobus živi i u preistorijskom dobu i danas u jednom predgrađu Nju Džersija, nastanjenom imaćima sezonskih karata. Opet su događaji iz našeg običnog svakodnevnog života — ovoga puta iz porodičnog — oertani nasuprot ogromnim dimenzijama vremena i prostora. Ovaj komad bio je napisan uoči našeg stupanja u rat i u jakom uzbuđenju, pa mišlim da on uglavnom deluje u okolnostima krize. Često je bio optuživan da je knjiška fantazija o istoriji, puna prilično beskrvnih učiteljskih šala. Ali gledati ga u Nemačkoj ubrzo posle rata, u porušenim crkvama i pivnicama koje su služile kao pozorište, s publikom za koju je cena ulaznice značila gubitak obroka i za koju je bilo od najvećeg značaja to da postoji „recept za supu od trave koja ne izaziva dijareu“, bilo je ne tako hladno iskustvo. Veoma sam ponosan što je on ove godine doživeo prvi i neodoljivi prijem u Varšavi.

Komad mnogo duguje Džems Džojsovom Fineganovom buđenju. Bio bih vrlo srećan kad bi, u budućnosti, neki pisac osetio da slično duguje ma kom mom delu. Književnost je uvek više ličila na trku sa buktinjama nego na besnu svadu među naslednicima.

Pozorište je zaostalo za drugim umetnostima u nalaženju „novih načina“ da izrazi kako u naše vreme ljudi i žene misle i osećaju. Ja nisam jedan od dramatičara koje tražimo. Želeo bih da sam. Nadam se da sam odigrao ulogu u pripremanju puta za njih. Ja nisam novator već onaj koji ponovo otkriva zaboravljena dobra i, nadam se, onaj koji uklanja nametljive starudije. I dok posmatram delo svojih savremenika, osećam, izgleda, da sam izuzetan u jednoj stvari — ja dajem (zar ne?) utisak da sam u njemu silno uživao.

(Preveo Slobodan Đorđević)

koj likovnoj kulturi i bogatoj tradiciji, njeni oblici često kao da su stare i dobro poznate forme koje je vremenom sama priroda izvajala, a istovremeno je na njima i vrlo sugestivno prisutna ličnost modernog umetnika koja iznenađuje originalnim rešenjima izjednačujući vitalne, savremene koncepcije. Longe je moderan skulptor, ali njegovo delo ne znači u odnosu na prošlost prekid, nego jednu plemenitu sponu. Mađa je uglavnom zaokupljen problemima iz domena apstrakne plastike, Longe nije odbacio figuru. Vraća se na nju kao za odmor, za lirski predah. Tako je više puta obradivao sedeću figuru mladića, pa jedan par — čoveka i ženu — klesan u bloku, sa jedva naglašenim formama. Ima u prepunom ateljeu i jedan portret poznatog lika, ali najzad raden toplo i humano bez prazne patetike i konvencionalne poze. Ovo nije zvaničan portret velikog čoveka, to je intimna beleška po sećanju dečaka — umetnik je naime unuk Karla Marksa.

Na slikarstvo Hansa Hartunga moglo bi se primeniti reči njegovog prijatelja Vasili Kandinskog: »Svaka je istinska slika poezija.«

Rođen u Lajpcigu 1904, prvi je slikarsko obrazovanje dobio u Nemačkoj. Progonjen od Gestapoa, od 1935 prelazi u Francusku. Živi i radi u Parizu. Dobitnik je više nagrada za slikarstvo, kao i Gugenhajmovo Kontinentalne (za Evropu i Afriku), koju mu je Međunarodno udruženje kritičara dodelilo krajem 1957.

Hartung je zasrtao u razvoju apstraktnog likovnog stvaranja jednu posebnu lirsku varijantu. Linija i tačnik na jednobojnoj površini jedini su elementi njegovog slikarstva. Obično na svetlom fonu povlači tamne linije potezom debele četke, naglo i snažno ili polako i jedva dodirujući platno i ovim kontrastom postiže dramatičnu linearnog ritma koji je glavna karakteristika njegovog dela. Linija mu ima onu specifičnu čistoću i sigurnost poteza, čija je prividna lakoda plod discipline koja govori o poštovanju tradicije kineskog crteča. Ovaj specifični Hartungov grafiizam uticao je na priličan broj

mladih slikara. Njegovo slikarstvo međutim, ostaje lično i originalno stvaranje u okviru apstrakne umetnosti.

Dela mladih umetnika, i onih najtalentovanijih, gotovo uvek pričaju svoje poreklo i nastajanje, obično je to preko susreta s velikim majstorima, kroz naklonost za jednog umetnika ili preko doživljaja po muzejima. U toliko je neobičnije u svojoj samostalnosti i originalnosti delo mlade francuske skulptorke Simon Boasek (Simone Boiseq).

U staroj uličici Latinskog kvarta, u ri Viskonti prepravljen od

prostorija stare štamparije ima umetnica svoj atelje. Rođena je u Alžiru, a izlaze u Parizu od 1952. Dosađajna dela vajarke obuhvataju dva ciklusa. Prvi je vajarke nazvala »vegetacija«, a drugi »grad«. Prvi je svakako ponela pod utiskom snažnog, bogatog rastinija iz svog dalekog rodno kraja. Skulpture nastale slobodnim trasponevanjem ovog doživljaja nemaju direktnih aluzija na određeno bilje, ali imaju njegovu vitalnost, nabubrela forme što bujuju i rastu, upornost biljke koja teži na više. Drugi je ciklus na kome umetnica sada radi, doživljaj velikog grada. Monumentalne, robu-

★ ★

TREĆA SAMOSTALNA IZLOŽBA ZORE PETROVIĆ U BEOGRADU

U nizu svakodnevnih umetničkih izložaba dela naših i stranih likovnih umetnika, koje se često vrlo malo razlikuju među sobom, Beograd je imao prilike da vidi ovih dana i jednu izložbu slika koja se po svemu izdvaja od onoga što je poslednjih meseci kod nas izloženo. Istaknuta beogradska slikarka Zora Petrović izložila je u Paviljonu na Malom Kalemegdanu 25 svojih najnovijih platna — kom pozicija, aktova i poluaktova i por treća, u kojima se prikazuje u jednom još živijem koloritu i novom osvetljenju do čega je došla spajajući svoju nekadašnju tamnu gamu sa novim koloritom.

Izložbu je otvorio 19 ovog meseca, u 18 časova vajar Sreten Štojanović, koji je između ostalog, rekao i ovo:

„Neobično izgleda da se Zora Petrović nametnula kao vrednost jer ona ne pripada nikakvoj borbenoj grupaciji koja bi je automatski isturala u prvi plan. Nije povezana ni sa kakvim idejnim koncima nigde. Ona nema bogatu rodbinu, mora da se bori za život i provodi ga kao nastavnik u gimnaziji. Ni u jednom listu ni časopisu nema nekoga ko bi je na-

merno pomagao, ni trgovca koji bi se zainteresovano borio, ni nekog ženskog društva koje bi se po ženskoj liniji ponosilo njome. Ona nema ni neku filozofiju koja bi je automatski povezala sa jednomišljenicima da bi je oni isturali kao neku zastavu. Ona nije ni član nekog „tajnog društva“. Njeni aktovi nisu zavodljivi da bi se našli branioci lepote ženskoga tela. Naprotiv, ona ga raščlanjava do nemogućnosti i ponekad skoro do apstrakcije. A neče da bude ni apstraktna ni konkretna, a čini mi se da je rasla i razvijala se kao divlja mačka uporno. Napuštena, ismejavana, bez zaštite i zakona. Njena Pešta na nju nije ostavila nikakav uticaj. Lot je veoma brzo izbledeo pred ovim varvarinom punim netaknutih osećanja i vrenja. Danas se manje-više traži da se slika ili vaja smišljeno, Proračunato, hladno, odmereno i nepogrešivo. Umetnik je na prvom mestu intelektualac pred svojim platnom. Zora Petrović nema pojma o svemu tome. Ona slika protiv svih pravila, a ispa-da dobro. Kad su u Beogradu bile

najjača vrenja posle Prvog svet skog rata onda se raspoznavao umetnik po tome što nije namerno ovako ili onako slikao, nego je to moralo da proizide iz njegove ličnosti kao vulkanska lava što izbija.

Zora Petrović je od toga so- ja ljudi. Ona je takav umetnik i postoji kao vrednost bez čije pomoći, bez pravila, protiv mode uinat svima kombinatorima, i klikti kao ptica na grani svoju pesmu. To nije lak postići ali su uloženi ogromni napori i samopregor urodili plodom. Svaki bi narod bio ponosan sa Zorom Petrović i nije nim delom a to je slučaj i našeg naroda koji je shvata i zahvaljuje na daru koji nam pruža.“

Prva samostalna izložba Zore Petrović bila je 1927 godine. Ova izložba je treća posle rata, a tra- jaće deset dana.

S. P.

Utihnula sećanja

Talasi i vreme, prolaze vode i nastoje noć. Prizori jednog potopljenog sveta se u vodi lome i raspisuju i, skršeni, opet se skupljaju u nove oblike.

Završivši intimnu kantilenu jednog oteka života, zaustavio se čovek pred mirnim tokom mutne letnje reke, tromo i golovo nepokretne kao sivo plavo nebo, kao sami hod poznog leta što već slušati meka jesenja zamiranja u glasu zrikavaca. Privučen od ove prastare igre odraza, stajao je izgubljen nad vodama, sam i opijen vidikom kao drevni nomad slovenski, skrušen kao kad se preko bele hartije strepeći zuri u neslućena prostranstva, dok živi izvesnost da su se tanke niti čežnje isprekidale i da ona buduća svitanja ne nose vedre oči mladosti.

O, ojačani pred prostorom! Ponoć je, hteli bi se skloniti, ali su sva vrata mletačkim bravama zatvorena. Glas bi svoj hteo da čuje, a ne uspeva da ga zaroni u ove vode, da ga zatira pod granjem. Krv je po telu strujala, nagonom očajnim, i penušala se u svečanom i nespokojnom trenutku iščekivanja. A onda se pojavile zamrljani obrisi godina, oni sati kada je vreme zastajkivalo, da bi se, zatim, u vrtlogom skoku, bez šuma u čulima uzgibalo. Zadržalo se sećanje na divljem haosu slika, iz koga se ranjavajući izdvojiše poznate boje cvetanja i nestajanja ljubavi.

Neodređeno je skrivao drhtavu malu istinu što je svi mi čuvamo kao neku belu ruku proleća koja maše zameto i razuzdano pod sunčanim treptajima. I svi imamo o-svećeniji prozor jedne večeri, ispod koga čujemo samo svoje disanje, dok bi hteli, beskrajno hteli da se jedno milo nasmešno lice približi oknu i tih pozdrav uputi nama.

Krećemo se u sadašnjosti, a čuvamo lišća opala. Nikada nije bila zaboravljena klupa u omanjenom parku više Slavije, podosta zapuštenom u prikraku gde su staze obrastale u travu, dok se prolećno veče javljalo iza stabala, a gradski život počinjao da menja svoje dnevno koraćanje i sliva se sve neposrednije sa atmosferske noći. Čitav sat ranije od urećenog sastanka čekao je i osmatrao sa koje li će se staze iznenadno pojaviti Jasmina. Pa kada se sa zavijutka začelasa kretanje što omanljuju prisnošću i stajaju se u određeni dragi lik, sve je izgledalo drukčije nego pre. Drveće je gubilo ravnotežu i zaklatilo se, klupa se ljuljala, saobraćaj se beskonačno udaljio, počeli su da šume nepostojeći potoci. A kad je ona prišla, nastala je tišina. Sve su reči bile negde u tminama premaglina izgovorene, samo su se prsti neprekidno pronalazili. U ćutanju behu dve samoće združene za kratki interval trajanja. Ti prvi časovi skroviših poveravanja, kada je sve još obavijeno velom neodređenosti, i čine da onu bliskost koju znamo iz sebe dobijamo natrag ustroščenju iz drugog bića.

Zemljina se kora čudno nabirala i mora su nestajala, a mi ih još uvek u sebi slušamo. Pa drhti u svetlom plamsanju moždanom i ovaj spomen što je ostao kao večno živo sadašnje uzbuđenje pred linijsama ulica. A zavoleo je odavno one tajnovite, samotne beogradske ulice koje vode nekud i nikud, da bi se isprepletane utišale u kasnim otkucanjima za svoje stanovnike. Znao je predobro i onu njenu uličicu što čuva svoju naročitu sutonju draž mirisa i senki koje svaka od tih izgubljenih ulica ima. Došetali bi se lakim korakom, pa bi dugo ispijali, zagrljeni, rana ispačenja svoga prvoga leta, naslonjeni na ogradu svu u vreži i cvatu sitnih crvenih ruža što im behu simboli isticanja iz tela opijenosti ljubavne. Niko više ne prolazi trotoarom, njima i zvezdama pripada svet. Još odlaže, i sada u mislima, čas rastanka, kao što ga je nekad odlagao samo za malo, pa za sate, za večnost. A ipak bi dočao grčevit poljubac oproštajni koji je nosio i zebnju da može biti poslednje srećno vreme, a i obećavao skriveno doviđenja.

Oni koji nisu bojažljivo i nespretno mucali mekane maglovite reči lutaju osakaćeni po životu. I pod sklopljenim očima diše jedan svet. A kad bi se vratio u svoj sobičak i našao se zagnjuren u jastuk, dugo bi osluškivao krv. Jasmina — usne same sad šapću iz tame... Ona beše ta noć, vido-vita, potresna, žudna, iskonska noć, noć njegove male sobe, noć nad stvarima, noć koja je i tu i nad širinom okeana, noć koja je tuga brodovima i koja je ostrvo spasenja i uteha, Jasmina — svi prelivi glasa i želja bili su tu, upleteni, da bi se opravdao za neko skorajše jutro, za neko daleko jutro, i za ono jutro kad ga više ne bude da traje.

I seno čuva poruke aprila. Diše i ovo sećanje. U žalosno očišćenom pristizanju jesenjeg daha vide i svoje nemirne oči kako se ogledaju u praznim ogledalima svetlosti

„Oči ispijenog prividenja potamneše opet, kao što potamneše u njegovoj mladosti“ (Tomas Vulf)

po izlozima. Sve beše samo čekanje, i vreme je pritalo korake u lišću opalom, vodeno i suro nebo spuštalo se po krovovima, dok se bulevarom igrao vetar i nehajno žurio za prolaznicima. Ostajalo je čekanje. I svi mi imamo sliku neke daleke a bliske nje koja se ovaploćuje kratkotrajno, koja dolazi sa dna ulice, i nejasne, neuhvatljive slutnje nam govore da je to ona, da je to njen hod i njena znana haljina koja se leluja samo za nas. Jasmina mu se iz daljine smeši, a ipak ne veruje svome pogledu i čini mu se da ona nikada doći neće, u ovom oktobru, lomna, tajanstvena, blaga.

Sačekivali su se na trgovima jesenjim, na uglovima velikog bulevara što se penje do horizonta i odmiče iznad dolina beogradskih. Oči unutarnje još vide ono dvoje što se čvrsto drže za ruke kako su krenuli trotoarima, tragom oblaka u zenici i sa odjekom starih pesama u žilama. (Sećać li se onog sata...) Bezumno putuju do pona, lja, dok kuće postaju sve manje i sve snuđenije, a njih dvoje sve više gube korak na neravninama kadrme, jedreći bez kompasa i slušajući bilo onog drugog tela, bez svesti i izgubljeno.

Još jednu kupu vina, možda će dani biti manje gorki! Oživljava i jednu prizemnu kućicu, uokvirenu snežnim pokrivačem, i sebe nagnutog nad udžbenicima koje je pretočavao u vijuge neumorno i istrajno, a u slepocenicama je treperilo potmulo prizivanje onog poznatog lika koji je uvek pored stola prisustvovao zračan, a vidljiv neobličnim uznemirenjima njegovim. Pa je svestan da će ga uskoro zvonki poziv sa ulice otrgnuti od napregnutih sati učenja, poziv stalno strelovit kao iznenadjenje i radosno primamljivo, kojim ga je zvala ona, sveža, zarumenjena od mraznih dama, sa injem na trepavicama i maljama nad gornjom usnom ovlazanim od disanja. Brzo bi skupio rasturene hartije i knjige i hitro se bacao u naručje bele svetlosti koja je obećavala toga popodneva sve što život može pružiti velikoj ljudskoj nadi.

Ali je najživotvornije upamtio preprolećno podhrtanje zraka koji je u sebi nosio struje razvigo-ra, siline bujica gorskih i ponovljenu igrariju odevanja prirode, kada čovek veruje da je drukčiji i kada se u srcu javlja nagon pluća selica, pa bi i mi hteli da putujemo ma kuda, prvim slučajnim vozom. Smirivao je svoja lutanja za kafanskim stolovima sledeći u njenim očima čaroliku neizvesnost daljina.

On je znao za postojanje nekih dotrajalih kafanica što su pristigle iz nekog drugog doba koje je iščezlo, a ostavilo senke netragom nestalih gostiju, pa je tu neizrecivo tužno, jer više nema vremenskih granica, a samo naše prisustvo pokušava da se produži u večitost. I ovdje su njih dvoje pronalazili sebe, kao neotkrivene oblasti geografske, i istraživali ono što se namerljivo krije u ljudskim očima kada vole i kada praštaju. Duge behu te večeri sa kojima se jezdilo u modre aprile, a koje imaju okus levantskih vina, mutne kao starinski južni pejzaži, nepomične zabljenjima kao statue, i oni znadahu voleći se da svaki taj kip ukleto vapi da se vrati u život, jer mu je dosta začaranosti oblika islesanih u kamenu. Sve su to bile priče ispisane po memljivim kafanskim zidovima i u dimu što ga je pritiskala niska tavanica.

Ni potok ne služi da će jednom biti reka, tiha i bolna. Pa ima i onu poznju voljenu beogradsku noć u kojoj su sedeli u bašti jedine od tih kafanica, a koju su slučajno iščepkali i sačuvali za svoje pribežiste. Umorna pevačica, sa čudno pronađenim izborom pesama, promuklim altom je razastirala prohujale sudbine, a oni su upijali romanse čije jednostavne reči kazuju, kada to mašta hoće, duboke virove osećanja, zlatno zamučene strasti, prefinjene izlete do ptica, do vidika, do skrivenih udara srca.

Prigušivali su sami sebe, i sve su daljine bile svedoci ovom razgovoru nemuštom gde se prsti lako dotiču, a ruke kao odvojene od tela same miluju, i gde svaki izraz i svaka mena lica šapću: volim. Pred golim zidovima o koje se sudara naša samoća mi se nanovo prepoznajemo. Kada je ona nestala, došli su meseci i proleća koji mu kazmaše nemilosrdnom otvorenosću, kao i sva otkrivanja u prirodi, da ga više niko neće pred vidicima voleti osmehom prve mladosti, jer su sve zreline samo zaslepljenosti požara, i da će mu mnoga buđenja osvitati neprebolno gorka kada se ne vraćaju snegovi prošlosti. A ipak se u nejasnim trenucima između sna i java nečijem nečujnom prilasku nadao. Zašto smo već pred usćem? Pa

živi i bude stokrakim iglicama i ova najbliža, skorajša slika. Hodao je bez smeru, neutaživo, vodenim starim zovom, i kad su prve senke autonske zaigrale preko krovova i kadrme, našao se u ulici svoje mladosti, gde zidovi jednako traju, a devojke koja je nekad tu bila nema. Uz baštensku ogradu priklonilo se dvoje u ponovljenom sanjarenju, do grča svesti poznatom, tako da je obnevideo u tuzi i za iskrnu sekunde pomislilo da se život vratio pa se nastavlja ne priznajući zakone kretanja. Kao da su oči prividenja još jednom zasvetlele fosforim sjajem bivše ljubavi. Ali su hitro polekle nevidljive suze i ulica mu je neumitno rekla: tamo nisi više ti sa devojkom svojom, ostaju samo avetinje dana. I on sagleda da su sve praznine prekrivene talasima drukčijih cvetanja, svuda je pronalazio druge parove na stariim mestima.

Jednu su melodiju pevali pod svodovima, i ona je odjekivala kao da će se tu do bezmerja nastaniti, a sad je tu druga svirka što je sve potresen sluša i ne prepoznaje. I to porazno bolno primanje nove, tuđe mladosti, koja se zahuktalo i bezbrižno prelivaše po trotoarima, preraslo je u nemirno

gorenje i podrhtavanje sviju delića tela kada se našao skupljen između četiri zida. Pa su ga ta skorajšnja viđenja, što su mu sve iznova bleštala pred očima, progonila do beslovesnih a prizorima tako ispu-njenih časova polusna. Ranila su ga, teško pogodila oštrim strelama dva priljubljena bića na staroj ulici koja je zapamtila i njegove ushićene himne prostoru i plavetnilu.

Danima se lomio u neobičnoj gonjalici iz koje mu se svejednako pomaljalo Jasmina, pa kada slomljeni živci zamraše, toga popodneva je došao hodom slučajja da se nad rečom ovom beogradskom oprosti sa kovitlanjem uspomena, da se uveri u odjeku koraka sadašnjih kako se ne blistaju zaklopljene oči časova.

Često u snu mislimo da je jutro, ali kad se probudimo vidimo samo noć. Jesen, koju neodoljivo sluši u žilama, sa reke mu pripoveda da su nestali sati njegovih poveravanja i njegovog sna, čim potamne zenice znesene.

Okrenuo je glavu i tiho se vratio u grad, u kome zna da se svetiljka jedna neće više nikada upaliti.

Slobodan Galoza

ANKETA PISACA SRBIJE

Nova uprava Udruženja književnika Srbije donela je nedavno odluku — s kojom se složio i plenum Udruženja — da pokrene razgovore s predstavnicima izdavačkih kuća, a u želji da se na taj način što bolje razvija i neguje međusobna stalna saradnja. U tom smislu uprava Udruženja uputila je svim članovima pisma s molbom da odgovore na niz pitanja, kako bi se na osnovu tih podataka započeli razgovori o najvažnijim i najaktuelnijim problemima.

Medu pitanjima upućenim piscima nalaze se i sledeća:

— koliko vremena protekne od dana kada predate rukopis nekom preduzeću, pa do prvog, pozitivnog ili negativnog odgovora izdavača?
— koliko vremena protekne od prihvatanja rukopisa do pojave knjige iz štampe?
— da li vam izdavačko preduzeće s kojim saradujete isplaćuje honorare uredno i prema propisima Uredbe?
— koliko vam u proseku plaćaju na ime autorskog honorara po autorskom tabaku proze, odnosno po stihu?
— da li se vaš izdavač dovoljno zauzima da se vaša knjiga brže rasproda?

— koje su teškoće, po vašem mišljenju, zbog kojih ne dolazi do ponovljenih izdanja vaših dela?
— imate li rukopisa koji čekaju kod izdavača?
— kako ste zadovoljni s tehničkom opremom knjige?
— koliko dobijate autorskih primeraka svoje knjige?
— šta biste želeli da se poboljša u saradnji izdavača i književnika i koji su problemi na koje naročito treba ukazati? itd.

Uz napomenu da očekuje i druge sugestije i predloge izvan pitanja navedenih u anketi, nova uprava Udruženja će, čim sredi odgovore — za koje su pisci zamoljeni da ih dostave do 1 aprila o. g. — preduzeti prve korake i na osnovu anketom prikupljenog materijala kontaktirati izdavače i pokrenuti razgovore.

IZ REDAKCIJE

Po zaključenju lista redakcija je primila odgovor dr. Fedora Bazala na članak Eriha Koša „Mrtvi autori i živi pravnici“. Odgovor će biti objavljen u sledećem broju „Književnih novina“.

Nerazotkriveno lice smrti

Teško mogu verovati da smrt može da dokaže svoju nevinost. Ona je izabrana da je proklinjemo jer je po svojoj čudi nepriljučna i upadljivo svirepa. Ona u dijalogu sa životom uvek vodi spor, nestrnuje ga sumnjivom radoznalošću ubice, stavlja mu zamke, zločinački ga kinji i ponižava. A život ovaj naš zemaljski objavljuje svoje pravo na trajanje, svoj poziv za dvoboj sa otrovnicom smrti. On želi da prepozna svaku budisiju odakle mu se smrt javlja, odakle ga ona dočekuje. Nemajući poverenja u „magnetna“ polja njih nemogućih prikrađanja i prokletstava, čovek traži bržijska skloništa odakle će da osuješti gnušan karakter njene podivljale legende, da razuluri tu svirepu upreju strahote i slučajja. Smrt doiazi u oklopu od čuda, od svoje razvratne neobjašnjivosti, od svojih izabranih a profanih i satanskih raspustištava, da čovek posle nje ne neočekivane posete kaže: neverovatno! Rezbarija je to čudna i nemila, rezbarija pred ko-

jom se ustalasani zanos smiri i presahne, pred kojom je čovek stalna zvanica i stalna tuga. Smrt ima svoju „melodisku“ frazu, svoje plahovito golicanje, ali njena „koncert“, na brzini pripremljen, lišava čoveka mira. To je „koncert“ užasa, jer su njeni tonovi podešeni i ispoljeni na način gde je partitura od kraja vezana za iznenadno čegrtanje ništavila — kao naša stalna pratnja i pretnja! Smrt je vešta da nas onespokoji, da našu inače primetnu ljubav za životom obezvaniči, da nas pretvori u sadnice sumnje i očaja. Ljudi smo od krvi i mesa, zarobljeni u nekom čarolijom, ali nesrećni kad priziv smrti (bar i na časak) doplovi u naše pamćenje. A ona je takva da joj ne može umaći obasjana rumen čovekova sna. Njene se verige spuštaju u naša sećanja, spuštaju se sa uživanjem nepristojne oholosti, spuštaju se kao neizrecivo pakosne i nepotrebne!

I „Poruga smrti na prepad“, o kojoj je govorio Pavle Stefanović u jednom od poslednjih brojeva

„Književnih novina“, imala je za težnju da pronicljivo zađe u njene pomame odaje i da joj odume ključeve svirepih obeležja. Iako je prisustvo gneva u njegovu napisu poprimilo visoko intelektualnu kategoriju obračuna, iako je njegova blagonaklonost prema pravu na život vidljiva i donekle veličanstvena, usudujem se — da shodno svojoj otvorenoj prirodi — uočim da je red i raspodela „smrti na prepad“ utkala u svoje tapiserije jednu vrstu nepotrebne deklamacije i da je bila ispunjena sa napregnutim interesovanjem isključivo za fudbalsku momčad Manchester Junajted. Meni je lično drago da imam i dalje poštovanja prema tekstu Pavla Stefanovića i da taj tekst zamišljam kao neposredno učešće u temi trenutka, ali mi je sasvim nepojmljivo da se spasnosni savet pomenutog članka kopira morao pojavljivati u obliku takve izazvane zanimljivosti, kad je on mogao nastati i nešto ranije! Bez želje da prigovarim Stefanoviću ili pak Žiki Laziću zbog njihovih naklonosti za većinu sportskih takmičenja, ja sam se slučajno priseti o, razume se — bez sposobnosti tumačenja autora „Poruge smrti na prepad“ — prilike da je pre nekoliko godina u jednjak smrti zapao i rečni brod „Niš“ (broj mrtvih po peo se na 100) i da tom prilikom nijedan pisac nije osetio bilo kakvu srđžbu na jezivo prisustvo smrti.

No, kako my humble self ume da se seti i toga trenutka, ona je htela nekim slučajem da se bar izjednače ti sumanuti krediti ljudske pogibije i da traži očiglednu saradnju u neustručavanju pomena naših teških smrtnih slika. Iako ovaj napis nije kao ono Danojlićevo „Iznenadno proleće na Kalemegdanu“, iako na intoniranost ovoga teksta nije uticao niko drugi nego moj unutarnji nagon, spreman sam da kažem da sličnu nesmotrenost nije smeo da učini ni Pavle Stefanović, kad su u pitanju „prepadi smrti“ i na naše ljude. Što se tiče razgovora o tome da je neko posedovao dečju naivnost, a smrt ga je iz prikrajka vrebala, onda su to oni strašni prizori koji su zadesili i naše mofnare u Senjskom kanalu, onda je to aluzija na one žučne napade što ih je naš građanin dobio kada je doznao za zle udese u Marovru, Mirogovu ili kod Nikšića. Neću da posedujem žestinu pa da prekorum Pavla Stefanovića zbog toga, neću da se pravim previše neodvažan i surov a da ne pomislím i na „Bezbijske bebe“, te virtuoze na zelenom polju, ali — čini mi se — mi prepuštamo sebi mogućnost, nečujenu mogućnost, mi pisci, mi umetnici — da s plastičnom pouzdanosću dokumentujemo jedan detalj a drugi ne. Tu di detalj više nego svoj, a oni su u svojoj osnovi teški i tragični da su se morali izreći.

Stefanović, istina, ne zna pravila trgovačke kuće (ne znam ih ni ja!), on je svežim utišcima koji su se probudili nakon nesrećnog udesa kod Minhena — proizveo kod mene jedan vid revolca, da sam ja — verovali ili ne — morao, evo vidite, da budem neko-rektan, da nečija pamćenja klu-

kam svojim davoljskim prekorima! Bez preterane težnje da usavršim osećanje jezika do te mere kako to ume i kako to čini Stefanović, bez težnje da se sa njim u intelektualu izjednačim (ta mi je briga bar zasad nepotrebna), ja sam — ostavljajući prepriku po strani — želeo da osećanje prema našem čoveku malo više očvrstne, da ono bude vrednosna etička poluga i ne stidan povod da i mi Jugosloveni predstavljamo nešto. Istina, ja ne umeo umetničku misao — kad se tiče kritičkog teksta — da saopštím kao što to ume Stefanović, nepoznate su mi (možda) one nedokučive lirske i jezičke vibracije kojima on raspolaze, ali sam, ipak, pri utisku, da ne kažem — ljutini što sam ovog puta i na ovaj način morao Stefanoviću da iskažem javku vlastitog ogorčenja, što sam ga morao prekoriti što se pored Manchester Junajteda nije mogao naći bar i jedan prizor od ovih koje sam maločas pomenuo.

Stefanović nije meni nikada ostao nezanimljiv i nepravičan, on je čak talasastim pokretom mašte i duha uspevao da mi nametne do bre podupirače za shvatanje umetnosti, ali mi je u ovom trenutku, kad se nisam znao savladati, u trenutku kad se izvesna stidljivost morala izvlačiti iz školjke umerenosti i takta — ostao bez odbranog mirisa za naše cvetove! Ni sam pri teškoći — kad me nagmala realnost naše rane — da njemu, Stefanoviću, iskažem da je smrt nad našim piscima bestidno bdela, da im je oduzimala najvešneliju draž života, gužvala ih vrlo rano i vrlo nepravedno, takoreći — na prepad, pa je možda izlišan onaj komentar da smrt „nema sme losti da se baci na nas koji smo je prozreli, progledali, upoznali unapred“. Neću biti bez smisla za tačnost ako kažem da dugog veka nisu bili Njegoš, Branko, Vasiljev, neću se ustručavati da pomislím i na nesrećnog Disa, na njegovu smrt na prepad. Onda teško mogu doleteti uverenju da je Stefanović pronašao u pravo vreme i na ravnopravan način osetljivo opnu smrti, njene prepade brze i svirepe. Kako ne posedujem dečju lakonost i kako moja nepca žele da budu očuvana od brzorečivosti Milovana Danojlića, kako moja čula neće da poprime lažnu prtvornost i lažne ushićenja, ja sam se kao i uvek — u trenutku pune slobode — nesa-glasio sa Pavlom Stefanovićem, oduzimajući mu pravo da se potseća samo mančesterskih majstora lopte, već i drugih tragičnih udesa, razume se — na prepad, a koji nisu, nažalost, dobili publicitet jer su zaoravo NASH.

Žarko Đurović

Karlian Longe: Bareljef

Nije li moglo drugačije?

Mi govorimo — u redu. A aleje nemih kipova u nama okamenjenim čute i mi uvek, svakom izgovorenom rečju, navlačimo na sebe njihov hladni gnjev; nad nas se nadnosi čutljiva opasnost njihove mrtvorodne osvete. Ipak, svemoćna, ona nosi sve što joj možemo dati protiv sebe. Užasavamo se ljubavi naših dvojnika ubijenih, Nedvosmisleni pobednici, loše savesti. U piru pobeđe ih nalazimo i zaboravljamo. Ipak dođe jedan čas kada se uputite svojom alejom. Jedno veče sa svetlim razderinama svetlosti, kada se pale ulične svetiljke i zatamnjuju nebo, dođe taj čas kada kapija zardala uzdahne hladnim šarkama u mlaki večernji vazduh i neočekivano tresne za nama rešetkama. Mi se ne osećamo u stupici: jedan predeo beskrajno uprošćen gde se bregovi oblo smenjuju, nepravilno i učestano, perspektiva jedne staze uz mrku šumu bez drveća, jedna gomila stena, jedno suženo nebo zakovano zlatnim zvezdama. Taj predeo nema potrebe da bude imenovan: on je svagda bio prisutan kao mi sami, bezimeni. Trajao je večno u lelujavom padanju. Nestvarnim koracima uputimo se stazom zaustavljenim vodopadima i zaplivaćmo uz njih — i opet će biti samo naše činjenje i razmaci, nova činjenja i novi razmaci, nepomovljivo. Svaki pokret već spetljan mogućnošću predviđanja.

Zemlja je okrugla. Ali nema bojazni da, makar veći to išli u istom pravcu, stignemo opet na mesto polaska. Zemlja je isto tako i velika. Neki, izdržljivi, stignu. I uzaludnost tako velikog napora čini da oni nikada više ne napuštaju svoj dom.

Veoma je nejasno u kom smo to ogromnom malom krugu. Račun se izgubio davno, a horizonti stalno graniče vid na isti način.

Srđa Popović

KLOVN

Ljudi se smeju mom izgledu i urlaju od zadovoljstva.

Ja ih toliko mnogo zasmehavam da ne mogu da čuju moj plač. Kažem vam ja ih toliko mnogo zasmehavam da ne mogu da vide moje suze.

Čak i kada bih umro, čini mi se ljudi bi se smejali mom lešu jer našli bi da je svakako i moje mrtvo telo smešno.

Aleksandar Aleksić

NEDOREČENA PESMA

Kada bi svako mogao sa „neću“ stvarno da neće, bilo bi obilje mira na ovom vrhu života bilo bi jedno ja u meni u meni svako volim, ne bi nas grizli zubi nas koji grizemo sebe ne bi nas tkale noći nas od krvi i mesa ne bi nas jele reči niti bolele oči Kada bi svako mogao da „neću“ stvarno da neće.

Aleksandar I. Spasić

U TIŠINI

U ovoj tišini podsjeća nešto na život poslije smrti na samovanje i mirovanje o kojem nitko mnogo ne zna U ovoj tišini sve se lako ostavi i zaboravi Ono što je nekad bilo najluđe i ono što je sada najobiljnije Sve radosti i ludosti dvadesetogodišnjaka Sve plivdibe i brodolome pedesetogodišnjaka U ovoj tišini lako se potuđi od nečega što nema imena od nečeg što nije ni putovanje ni žena od misli da si još danas čovjek a sutra ćeš već možda biti zvijezda

Božidar Škritek

POZIV

Noćas ako ikako možeš ponesi dve ruke savijene u luk za noćno bratimstvo ulice su ostale gole. I ne rastuži se ako košava razlišta novine pa se neko drag nasmeši sa hrpe suvog lišća — jer noćas — sve je izlišno.

Nikola Jeremić

SAMO MRAVI MOŽDA ZNAJU

Već su u zidu nabrekle crvenocipljene vene okamenjena loza zgrčila se zmijoljki između stene i vremena granitna statua se pretvorila u propolanak mahovine od strašne unutarnje sile koja prebiva u kamenju i stvarima nevidljivo se krive stare tvrđave i tornjevi čovek nikada, samo mravi možda znaju za taj lagani proces pukotinjenja.

Dušan Gavella

„MEGA-CORPS“

Nastavak sa 7 strane

je konvencionalnih oružja? Možda e u brojani video jedan spas, u mogućnosti da će, ipak, neko bro- iti...

Koliko li je tek onih koji nisu zapazili ovu malu belešku koja je u štampariji „Vjesnika u srijedu“, možda, mogla da ostane za idući broj? ili da bude rasturena, pre- topljena u kipuće olovo što potse- sa na nemirnu živu? Možda treba, ne prevratnički,

poštovati, ali malo začuđeno, sva putovanja u neizvesnost? Ili poredi ogromne, buduće, orga- nizovane i trenutne Osvjencime, Ja- senovce, Belzene i sva druga umo- rilaštva u kojima su brojevi nestal- lih postali mitovi, jedina kompen- nenta prave drame modernog čo- veka?

Mega-corps, — kao da je nago- veštaj snage smrti da nadvisi ŽI- VOT, uvek od sebe, uvek viši zato što pretnje sebi poklanja...

Branko Peić

PRIČA „KNJIŽEVNIH NOVINA“

Radovan BLAGOJEVIĆ

SVI ŠUMOMI KAŽU: SMRT

Pogledao sam kroz prozor i video ih: prvo jednog, a onda dru- gog, kako se vrmaju oko male zgradice u dnu dvorišta. Tako tuma- raju psi, koji uoči praznika noću, lutaju po dvorištima osećajući krv zaklanih brava. Majka, koja se dotle nesretno okretala u krevetu, jer oca još nema — kresnula je šibicu i zapalila petrolejku u kuhini. Istr- čao sam iz sobe i zgoropadno viknuo na nju: „Gasi!“ U ruci sam već držao pušku koju smo krili pod patosom u sobi. Vratio sam se u sobu, otvorio jedno krilo prozora i uperio cev u pravcu njih. Nisam ih više video. Najednom sam bio užasno ljut na majku: nje trebalo da pali svetlo u kuhini! Ugledali su svetlo i sklonili se. Osećao sam da mi se tresu kolena i opalio sam u tome pravcu, sasvim nisko. Glas zardale puške, jako i zapomagajuće, potresao je noć. Zatim sam se setio, da su mogli pobeći u pravcu kapije, pa sam istrčao na prag kuće i stao pored zida. Čuvši, da se desno od kuće, nešto skomatalo, opalio sam i drugi metak, zatim još jedan...

Tada se iza mojih leđa pojavio brat, koji je u gaćama istrčao iz kreveta. On je već mesecima bolestan od tuberkuloze, a poslednjih dana ništa ne jede, pa je ubledio i brada mu izrasla. Uхватih ga za ruku, pa ga bez reči povukoh u kuću. Njegovo lice se još više suzilo, ali nije drhtao kao ja: znao je da je stariji i da zna bolje od mene da rukuje oružjem, da to i sada treba da pokaže. Za sobom smo zaključali spoljna vrata, dobro!

— Šta je bilo? upitao me i tada sam u mraku video samo oči, a glas mu je bio suv. — Psi! rekao sam. — Psi... dvojica. Znaš onu pijanduru iz Gornjeg kraja... brkatog... Ne znam kako se zove.

— Znam ga ja... — javi se majka, zgrčena u beloј košulji, pored svog kreveta. — I jedan visoki... — rekao. — Ne znam gde sam ga video... — Šta oni traže oko naše kuće? — upita brat.

— Ne znam, — odgovorih zbunjeno. — Hajdemo, da pretražimo dvorište, — reče brat, uхватivši za pušku, koju sam mu namah pustio. — Ima još jedan metak, — rekao.

— Jedan? — upita začuđeno brat. — Zašto si pucao u vazduh? — Ne znam, — rekao. — Polako, — reče brat i pde na vrata.

Išao sam za njime, a drhtao sam celim telom, kao da mi je zima. On je neosetno otvorio vrata, podižući ih naviše da ne škripnu, pa nečujno, onako bos, kao senka stao uz zid. Ja do njega. Pred nama noć... sva nakostrešena kao smrt. Učini mi se da smrt iz nje miriše, ali ne znam da li je moja ili bratova. Znao sam da je vrlo opasno: oni možda čekaju u zasedi, da pripucaju...

— Zašto si pucao u vazduh... imamo jedan metak, — reče brat. — Ajde za mnóm... — reče mi i mahnu glavom u pravcu kre- tanja. Spustio se na zadnji stepenik i stao. Osluškuje... Čekam šta će da reši, da li će pretrseti dvorište, ili ćemo tražiti zaklon, pa da čekamo. Kad on upita: „A, otac... je li došao?“

— Nije, — rekao. — Onda je sve svršeno... — reče on i gurnu me rukom u mišicu, što je značilo da idem odmah u kuću. Gurnu me i drugi put da požurim. On je ostao nepomičan, s puškom pruženom u mrak, dok nisam ja ušao. Majka me nešto pitala, a ja sam ćutao. Brat zatvori za sobom vrata i stade na sred kune.

— Sve je svršeno... — opet reče. — Što? — kaže majka. — Je li došao otac? — upita brat.

— Nije... možda će noćiti kod sestre... — kaže majka. — Eno... u voćnjaku visi njegov fenjer... i svetli... — reče brat. Nastala je tišina. Ona tišina u kojoj prisustvuje nečija smrt.

Brat je prišao prozoru. Mi za njime... O jednoj šljivi, podignut od zemlje za rast čoveka, visio je fenjer. Njegova nekaka ružičasta svet-lost, s mukom se pribijala kroz prijavu i zadimljeno staklo; krug te svetlosti padao je na zemlju, na kojoj se ništa nije moglo raspoznati.

— On je kukavac, odneo fenjer, — reče slomljeno majka. — To je naš fenjer... poznajem... Nas dvojica smo čučali. Prolazili su minuti... časovi... Niko ne sme da kaže: mrtav je..., a grudi su nam zdrobljene, jedva dišemo,

jedva... Brat je i dalje držao pušku. U toj čutnji, svi smo u svojim mislima, bili kod fenjera... kod njega. Tu je negde, u burjanu... mrtav! I svi smo čučali još jedan ceo sat. Onda brat reče:

— Nije trebalo da pucaš u vazduh... Sutra će doći da traže oružje, a za oružje se ide u logor... — Opet smo čučali, bez snage da progovorimo. Za trenutak nismo mislili na oca, već na sutra; na čet- nlike, Nemce, na logor... I još: ja sam mislio na majku i bolesnog brata, a on, na mene i majku. Majka — na obojicu. Brat je uvek go- vorio: „Neka mene ubiju i onako ću umreti.“ A ja sam, slušajući ga, mislio: da samo njega bolesnog ne muče — ja ću lako.

— Šta ćemo s puškom? — reče beznađežno brat, a po giasu vidim, da nije sam mogao ništa da smisli.

— Ništa, — kaže majka. — Ubili su vam oca, pa će sad biti siti. Kazaćemo im, da je bila njegova...

— Ništa to ne vredi, reče brat. — Ne vredi je kriti, rekoh neodlučno. Nastala je opet duga pauza.

— Zašto si pucao u vazduh? — reče brat. — Hajdete u krevet, — reče majka. — Videćemo sutra...

Čučali smo. Kad bi znali da majka zaista može da spava, bili bi ljuti na nju. Ali, znamo, da to oca zbog nas... Htela bi da nas umiri. Kao da u ratu može neko nekoga da uteši, da spreči, da od- brani... U ratu su neminovne smrti i strah i heroji.

— Šta ćemo s puškom? — reče opet brat. Čutao sam. To je bilo najduže ćutanje; slušali smo kako nam lupaju srca. Kroz suva grla potiskivali smo pljuvačku; grudi su nam bile tesne i, bolele.

— Najduže ćutanje, — prošaptao sam. Onda sam pružio ruku i uhvatio za pušku. Oslanjala se kundakom o pod, a brat je samo pri- državao lako, tako lako, kako se drži stvar s kojom ne znamo šta ćemo. Preuzeo sam je od njega i stegao grčevito, jer brat se trgnuo i pokušao da je povrači.

— Nećeš! — rekoh tvrdoglavo. I tada je prekinuta najduža tišina. Jednom rukom sam oblačio svoju suknenu bluzu, a drugom pridržavao pušku, okrećući bratu leđa.

Pošao sam u sobu i počeo oprezno otvarati prozor, pazići da ne škripne. Bojao sam se da idem na vrata: možda me čekaju u za- klonu. Samo da me ne ubiju ove noći..., mislio sam. Možda je otac čekao da ga odbranim, sin sam mu...

Protnuo sam levu nogu kroz prozor u mrak, zatim savio telo i provukao glavu. Brat me još jednom jako cinnuo za rukav. Morao sam ga grubo odguruti... Kasnije mi bilo mnogo žao: on je bolestan i brzo će umreti. Kad je bio zdrav, bio je jači od mene. I voleo me...

— Ostani sine, njega su ubili... biće im valjda, dosta... — šaputala mi majka. — Kako ću bez njega, bez tebe, bez... Htela je reći i bez bolesnog sina, pa se uzdržala.

Nisam joj ništa odgovorio. Sad mislim da je trebalo makar ne- što reći. Onda se, tako bez reči, odložilo u partizane. Za mnóm se nije zatvarao prozor i osećao sam njihove poglede na zatiljku.

Mada sam još drhtao, uspeo sam da bez šuma preskočim ograda i uđem u voćnjak. Pogledao sam desno, prema fenjeru... Nisam smeo da odem do njega: kako mogu da vidim čoveka unakaženo lice!... neka ostane u mome sećanju — lep. Kad je otišao toga jutro, bio je baš blago osmešnnt, kakvog sam ga najviše voleo, jer sam ga takvog retko video. Sećam se, pio je vode iz velikog krčaga, zatim uzeo svoju kapu sa klupe i, izišao. Sa dvorišta je doviknuo majci da mu iznese fenjer... može zamrknuti. I tada se osmešnnt na svoju majku.

I još zbog nečeg nisam smeo da pridem fenjeru; osećao sam, da me jeza podilazi, kao da me iz mraka gledaju oči njegovih ubica. Oni vrebaju mene! Imao sam samo jedan metak, za sebe — a za njih?... Otac čeka da ga osvetim. O! Osvetio!... doći će vreme, i ljudi će zaboraviti, šta je značila osveta. Svi će reći da je to ružna reč.

Ispred mene su se lonile ograde, razdražujući pse. Bjo sam sve bliže ivici sela i žurio sam da se dohvatim jaruge. Za mnóm je ostao nezatvoren prozor i majka i brat zanemeli kraj njega. Oni će tu ostati, ko zna dogle. Sutradan, doći će oni... Fenjer će sve do zoro da osvetljava moj put. Ujutru, na to mesto, doći će očeva sestra i jaukaće. Skupiče se rođaci i komšije i prijatelji.

I staviće ga na oprani sto u kući.

Balada o dimnjičaru

Nastavak sa 1 strane

Sve bi bilo dobro da se nije za- ljubio. Evo kako je to bilo. Čistio je dimnjak onih kuća što su se pripile uz zemlju kao kr- tičnjaci. Onda je pogledao ulevo i ugledao fabrički prozor. Odmah iza stakla videla se devojka, devojke jedno musavo i kosooko. On ni dan- nas ne zna šta se u toj fabrici iz- raduje, ali zna da njegova devoj- čica uvek stoji pred mašinom kao pred oltarom, i da nešto radi. Primitila ga je i učinilo joj se da će pasti mašini u zagrljaj ne okrene li glavu. Zapamtila je crni kotur žice s četkom i teškom kuglom na kraju, i vitke stube što su štrčale visoko iznad njegove gla- ve.

Otišao je u fabricu i zapitao da li im je ispravan dimnjak. Rekli su da ne znaju. Onda je on prislonio svoje stube pored njenog prozora i počeo da se penje. Svr- šio je teški posao za nešto više od tri sata i onda rekao radnicima i poslovođi da je sve u redu. Hteli su da mu plate, ali je on odbio re- kavši da će doći opet sutra. Ka- žali su da za to nema potrebe, ali je on odvratio da ima.

Tako je počeo da dolazi svakog dana. Ali nikako s njom da se sa- stane i porazgovara. Najzad shvati da ona više voli svoju mašinu no njega i tuga ga obuze. Sestario je po krovovima, uveren da je pre- stala da ga voli. I nije više odlazio da im pregleda dimnjak. Usamljen, visoko gore, skoro na nebu, sanja- rio je o njoj. I čim bi negde ugle- dao mašinu, kakve točkove i kl- pove, crno remenje i sjajne zube što su gladali čelik kao obični pleh, ugledao bi je. Obično stoji pred njim i čuti, kosooka. Opasana je masnim remenjem svoje mašine. Dlanovi, rapavi kao šmir-papir, okrenuti su prema nebu — tako od- mara ruke. Ni on se ne pomeru s mesta. I stalno želi da joj polju- bi premorene šake na kojima ne- ma čadi.

Ali je i ona tužna. Nema ga. Ne dolazi više da čisti odžak. Otpadio se i od nje i od fabrike. Našao drugu, neku koja nema rapave dla-

nove, neku učenicu — više voli da gleda crnu dačku kecelju s rimskim brojem na beretki no umazani radnički kombinezon. Šta je to s njim? Što ga nema? Vraga, ko mu je to rekao da ne dolazi. I ona o- mrznu i svet, i svoju mašinu, i dru- štvo iz radionice. Kadgod pogleda u čunak u mašinu, u taj limeni dimnjak što isparine vuče i vodi do debelog metalnog creva, vidi njega, Milisava. Lebdi na krovu, među odžacima. I košava pokušava da ga zanes. Raskoračen, snažan i crn, on stoji posaden u snegu, i gleda je dosta hladno.

Želi da mu pride i zapita ga je li mu hladno: donela bi mu ru- kavice i šalče koje je sama za nje- ga isplela. Tama nešto zausti, kad li iz njegovih nedara glavicu pro- molli golupčić. Ona ostaje bez reči: samo želi da kroči napred i dugo miluje već pripitomljenog goluba gušana...

Dakle, on više nije samo naš dimnjičar. Ne korača samo s kuće

na kuću, korak mu je veći. Za ne- koliko trenutaka prošestari i vidi sve krovove Beograda. Razume se, i stube njegove su porasle — re- klo bi se da su od trske.

Toliko je bio dobar da je po- stao skoro svemoguć. Svet beo- gradskih potkrovlja prosto je sra- čan otkad je on gore. Jer on odo- zgo ne silazi, toliko ima posla. Ta- mo i spava, po svoj prilici na no- gama. U jednoj ruci drži stube, u drugoj kotur žice — ravnoteža. Pa lebdi između velikih kuća zatvore- nih očju.

Gore više nema sirotinje, i svima se čini da zima nije tako strašna, Spasi sigurne smrti i mačice, i ze- čeve, i kućice, i sve golubove — njihov nekoliko desetina hiljada.

Desi se čudo: zaljubi se u njega košava.

Milisav se toliko proču da svet sa zemlje, iz stanova i sa ulica, kako srećni tako i ucveljeni, po- češe da navaljuju gore. Ko god do- baulja do potkrovlja postane do-

bar i izgubi zlo pamćenje i poganu narav. Narod poče da hrli prema krovovima. Ljudi se gaze, guraju, stipaju. Neki se tako zavadiše da se počeše deliti u tabore; brzo stado- še da se vuku za uši, noseve i čuperke.

Ali se tu stvori milicija koja na- pravi red i poče da izdaje propu- snice — ne zaboravimo spomenuti i busanje u prsi, pominjanja rat- nih zastuga i protekciju. Milicionar je na mukama: nije lako Srbin biti, pa još i narod dovoditi u red.

Milisav je već car. Car bez kru- ne. Car sa stubama, koturom žice i tučanom kuglom. Crni car belih zuba i toplog osmeha. Car čudo- tvorac. Prvi car dobroćinac. On je car zato što sve može.

Eto, dok sneg pada, i studen tera čeljad u mlake kuće, on stoji na krovu nove desetospratnice. Spustio je stube do zemlje. Jer zna da tu- da mora proći ona, njegov devojčur- ak s kikićima. Svejedno što se tu nikad nisu sastali. I ona zaista sti- že. Bez propusnice, dakle preko re- da, ustrča stubama: nijedan vatro- gasac nije joj ravan. Ko i juče, kao i prošlih deset puta, ona stade ispred njega i obori pogled. Odjed- nom poraste skoro koliko on i pri- bliži mu se. Ali nisu na istoj kući — ona na jednom, a on na dru- gom krovu. Glave približiše, obraz uz obraz.

Gazeći sneg, ljudi i žene gledaju cara i caricu. I ne čude se.

Car Milisav Prvi želi da pita car- icu je li umorna.

Carica odgovara pitanjem: da mu nije zima.

Onda oboje miluju goluba guša- na.

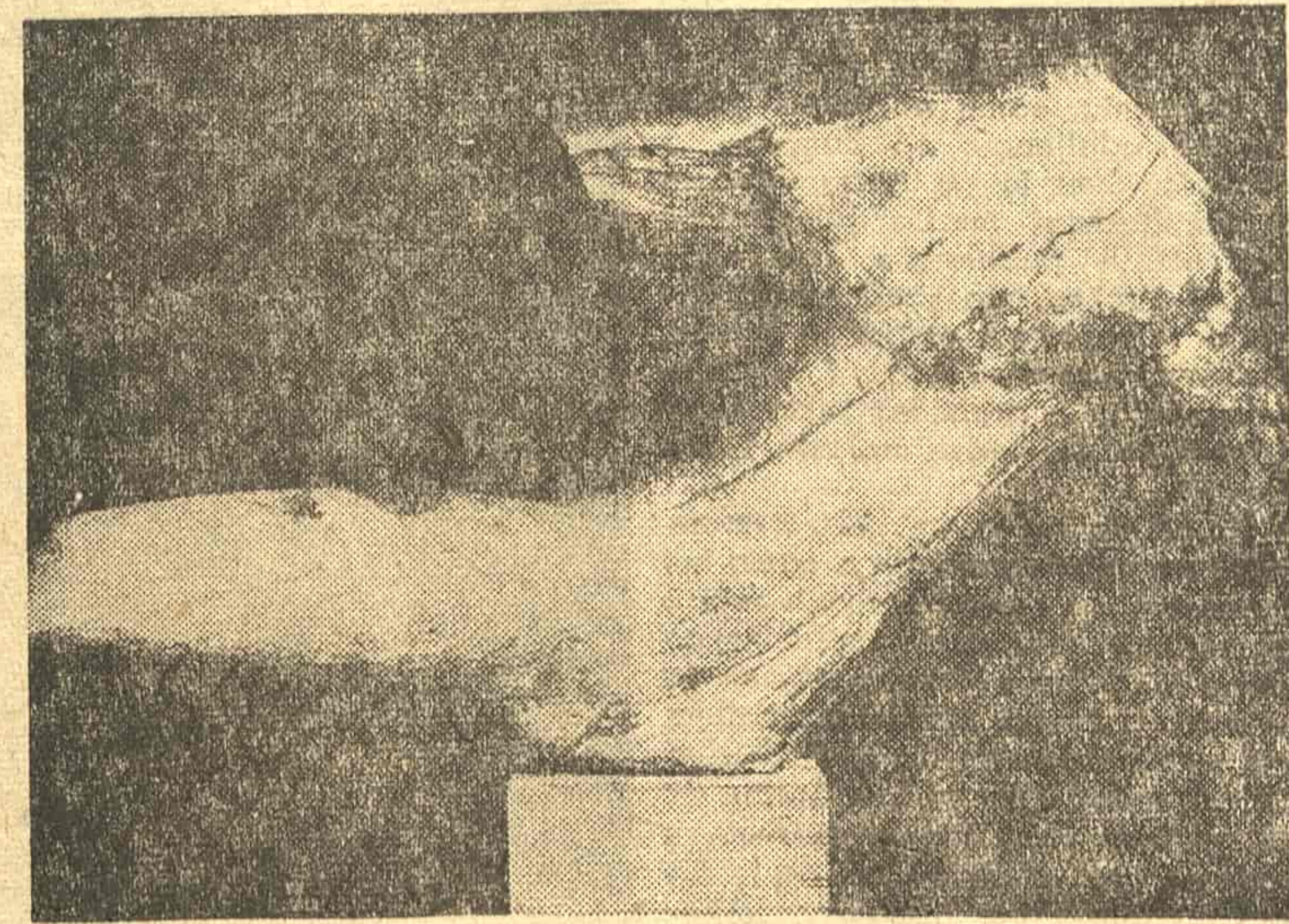
Bezimenoj carici ne smeta što je car garav. Ni caru Milisavu Pr- vom što su carićini dlanovi rapavi kao šmir-papir.

Vidimo ga odozdo i srećni smo što je naš sused. Neka i od nas neko postane veliki čovek. Sneži. Bele kokice zastiru nam vidik.

Oko cara i carice, koji se jedno drugom sve više naginju, dešava se malo čudo. Sneg se topli. Koliko mogu rukama i stubama da doku- če, nigde ni pahuljice.

Tako im i treba kad miluju go- luba gušana. (Marta 1958)

Miodrag Bulatović

Stevan Dukić: Ranjenik

Eugen Jonesko: „STOLICE“

Premijera u
Ateljeu 212

Kad god pokušamo da iznova definišemo pozorište, neminovno se vraćamo problemu publike i zaključujemo: glumci, pred vama su gledaoci, nepoznat i raznovrsni. Na vama je da im omogućite predah, da osvetlite njihove skrivene misli, da im priredite svečanost — svejedno veselo ili tužno — i da ih preobrazite u celinu prožetu jedinstvenim osećanjem.

No gde da svrstamo delo koje deluje upravo u suprotnom smislu, komad koji nam dokazuje da su sve ljudske veze nemoguće, dramu koja nas osuđuje na sumorno posmatranje sebe samih, jednom reči delo koje ne izaziva tu toliko potrebnu kolektivnu reakciju? Ima pokušaja da se ovaj oblik pozorišta nazove antiteatrom, ali postoji ozbiljna sumnja da se klica nerazumevanja poseje stvaranjem terminologije po svaku cenu.

Jer neosporna je činjenica da ovi komadi (Beketov „God“, Adamovičeva „Parodija“, Joneskove „Stolice“) imaju svoju vernu pozorišnu publiku. Uputajmo se gde je tačka u kojoj se dodiruje gledalšte i komadi koji na izvestan način počinju da dominiraju u drugoj polovini XX stoleća. U epohi milionskih gradova i mašinske civilizacije, u vreme kad pojedinačne sudbine postaju beznačajne pred neumitnim zakonima po kojima se kristališe tok istorije, ljudskim životom sve više gospodari velik i strašan osećaj usamljenosti. On skoro nije bio oštriji kao danas i pojmljivo je što u našim dušama ta tema tragično odzvanja sa svim motivima koji je prate: kobnom ohološću, tupom ravnodušnošću, bespomoćnim dozivanjem. Nećemo, dakle, pogrešiti ako pomislimo da od Strindberga naovamo razvija struja evropskog pozorišta koje prvenstveno tretira dramu osamljenosti. Strindberg se, doduše, ograničio na posmatranje braka, i njegovim junacima su se žestoko mrzeli (a osećaj mržnje je jedna od najjačih spoina između ljudskih bića).

Posmatrane iz tog ugla Joneskove „Stolice“ predstavljaju čudesan trijumf postignut prožimanjem forme idejom komada. U tom komadu stupamo u svet apsolutne usamljenosti, a praznina u ljudima i oko njih zgusnjava se u kozmički problem, što objašnjava snagu ove drame. Ali pritom je od bitnog značaja i pišćeva sposobnost da nađe situaciju i postupak koji mu omogućuju da sabije ceo život čovečanstva u okvir jednočasovne igre, među crne plišane zidove kamernog pozorišta. Osvrnimo se na trenutak na Joneskovu viziju sveta u „Stolicama“. Pesma je to očajna o prolaznosti, o minutima drhtanja i slutnji, o časovima ispunjenim mržnjom i utrućenošću od sreće, o godinama prepuzavanja i venenja, o decenijama varki koje čile u mrak. A iza svega poruka: ne osili se.

Treba odmah izbeći svaki nespozrazum. Iako autor ove drame u mnogo čemu usvaja pozitivno nasleđe nadrealizma, ne može biti ni govora o dramskom somnambulizmu. Jonesko je negde zapisao: „Avangarda se na neki način vraća na tradiciju — ne na tradicionalizam“. Time je mislio da kaže da se pozorište postepeno pretvorilo u verbalno opisivanje određene ideje, teme i morala, da se nesosetno pretvorilo u drugorazrednu vrstu literature. No pozorište nije ni literatura, ni filozofija, ni pro-

paganda. Ono je pre svega ostatak koji preostaje kad se one opišu rečima, vizija koja se jedino na sceni može izraziti kompleksom reči, tišina, ritmova, kretanja i gestova. Jonesko poznaje neumoljive zakone po kojima se odvija dramska igra. „Stolice“, naprimet, imaju neobično čvrstu fakturu. Za nekoliko prvih minuta jasno razaznajemo situaciju i karaktere. Očevidan je i pravac u kom će se komad razvijati. Ali, malo po malo, reči pune slutnje, nedorečenosti i strepnje preplavljuju scenu progresivno mračujući situaciju i razarajući konture ličnosti. To je, ustalo, jedini logičan ritam i proces za luk drame koja se proteže od neizvesne prošlosti ka jedino izvesnoj budućnosti. U tom procesu i ritmu otelovljen je strašan, neumitan zakon iščekavanja. Svi principi pozorišta očuvani su, genijalnost je u tome što je postupak izokrenut. Život koji je izgledao jasan, zatamnjuje se, klizi kao tepih ispod nogu i najzad iščekava u mraku večnosti, ostavljajući crnu čudovršnu prazninu za sobom.

Na svaki način treba istaknuti još jednu osobenost Joneskove dramaturgije. On priznaje važnost običnog, svakodnevnog života. Poput starih majstora Čehova i Pirandela, čije su istorije spolja uvek melodramske, on stvara fabulu na ivici banalnosti. Njemu se čini da je jedini posao dostojan dramatičara da u okvirima banal-

nog pronade nepoznate predele života i da ih pokaže u svetlosti njihove neobičnosti.

Zasluga za prvo Joneskovo izvođenje u Beogradu pripada u prvom redu Miri Trailović. U ovu pretstavu ona je uložila izvanredno mnogo napora mašte i za „Stolice“ se s pravom može reći da su njena najuspelija režija. Mora se imati na umu koliko je teško pronaći jedinstven stil scene interpretacije za Joneskov tekst, koji uključuje realističke pasaje, romantične reminiscencije, sentimentalne egzaltacije, groteskni tretman i posebnu komično-apsurdnu boju. Ako bismo želeli da u njenoj režiji nešto istaknemo, to bi pre svega bile neke izvanredne scene (starčevno sećanje majke, dolazak pukovnika, pukovnikovo udvaranje mladoj dami, starčev govor caru); zatim, način na koji je reditelj zatamnjavao situaciju i obeležavao ličnosti vrtoglavim, ludim ubrzavanjem tempa; pa fine intervencije muzike koja je ublažavala tempo, obogaćujući ga unutrašnjim naponom i, najzad, pažljivo određen ritam pretstave.

S druge strane, dobio se utisak da je pretstavi nedostajala dimenzija apsurdnog humora, koja bi omeškala utisak bezdušne groteske, obezbedila postepeno zagrevanje emocija i učinila da stil interpretacije bude sasvim homogen. Istovremeno je isuviše stilizovan mizanscen, pun neočekivanih simbola,

Eugen Jonesko

podvlačio osnovnu slabost Joneskove dramaturgije: osobinu da scen-ska slika razara ono što reč stvori.

Slavko Simić i Ljiljana Krstić pružili su nam nezaboravan doživljaj. U času kad čovek uvida kakav su silan napor glumci uložili, bilo bi neumesno stavljati sitnije primedbe. Nemoguće je, međutim, ne istaći one divne scene dolaska pukovnika i mlade dame i časankanja, kad je oboje glumaca u svoje likove unosilo uvek nove crte pune odjeka tih nestvarnih osoba. Za nijansu bolji bio je Slavko Simić. Dugo će se pamtiti njegova tužna maska ugašena pogleda, sa crtom dečake oporosti. Ljiljana Krstić sugestivno je podvlačila unutrašnji napon Stare, ali joj je nedostajao bitniji smisao za molijerovski komično-apsurdan svet Joneskov.

Vladimir Stamenković

NEOBAVEZNA SUGESTIJA JEDNOM DOBROM POZORIŠTU

Određujući sebi budućnost, u granicama za koje su ih načinili dorađeni oruđa proizvodnje materijalnih dobara i svasnosne snage razumevanja sveta, čovek i ljudstvo (pojedinaac i zajednica) osvrću se, povremeno, na prebrodne vitrove opasnosti, na laganu predenu stazu, na krvavo savladane i otklonjene smetnje, na prevajljenu i prevajljenu prošlost. I pojedinaac i kolektiv čine to u časovima predaha, na usputnim stanicama-odmaralištima, pojedinaac — svojim sopstvenim, ličnim, bodrim ili promuklim glasom (glasom menjača i savesti), kolektiv — kroz usta svojih ovlašćenih ili silom nametnutih mu prestavnika. Govore, dakle, uvek, o svim stvarima čoveka, o prvim i poslednjim, o prolaznim i usputnim, samo jedna usta, istupa i ispostavlja se samo jedna savest, a savest zajednice je masovni zbor koji replicira u referencima (bili oni osuda ili odobranje), ili je fiktivni, umetnički stvaralačkom voljom pojedinaca zamišljeni i izmišljeni horus: antički, starogrčki horus Eshila, Evripida i Sofokla, muzički hor od Persela i Hendla do Darius Mijoa i Slavenskog, govorni hor od Seržanikova (kako je o njemu pre tri i po decenije u Križnoj »Književnoj republici« pisao August Cesarć) do dramskog kvarteta pozorišta »Atelje 212« (Mata Milošević, Marija Crnobori, Viktor Starčić, Ljubiša Jovanović), koji uskršava, na sasvim osoben način, narodnu poeziju i pripovednu prozu ovog našeg velikog »malog naroda«.

Jedan osvrt lične i pojedinačne savesti i savesti na sasvim skorašnju prošlost, na burno vreme Drugog svetskog rata i Narodnooslobodilačke borbe u ovim našim krajevima, na podeljenog čovečanstva, jeste i malena jednočinka splićanskog pisca Slobodana Novaka, objavljena u zagrebačkom časopisu »Krugovi« (br. 7 iz protekle, 1957. godine), u časopisu koji se jedva može dobiti u Beogradu, samo nekih 400 kilometara udaljenom od Zagreba, u časopisu koji je po komercijalnom i nekulturnom merilu distributera periodičnih publikacija ove naše lepe i širokogrudno koegzistencijalistički tolerantne i slobodne zemlje, ideološki i pravno svima i svakome pristupačan a praktično takoreći — zabranjen, jer jedva nalaziv i dobavljaliv.

Hoteći da kažem nekoliko neznatnih i nereprezentativnih a samo informativnih i upozoravajućih reči o pomenutoj jednočinki splićanskog pisca Slobodana Novaka, mislim da moram poći od opštih generalija, pa zato i navodim da je Slobodan Novak rođen 1924 god., u Splitu, da je gimnazijske godine proveo u rodnom gradu i na Rijeci, da je diplomu filozofskog fakulteta stekao u Zagrebu, da se u tom bratskom hrvatskom kulturnom centru stao javljati već od 1946. god., da je učestvovao u pokretanju i uređivanju zagrebačkog književnog časopisa »Izvor«, da je saradivao u zagrebačkom časopisu »Krugovi«, da je u tom poslednjem pomenutom zagrebačkom časopisu, u prvom broju protekle godine, objavio jednu izvanredno finu, gorko-satiričnu i konfesionano iskrenu, vrelu, humanitarnu prozu »Treba umrijeti logično« i da je sa već navedenom jednočinkom u sedmom broju tog prošlogodišnjeg časopisa »Književno veće« — Ispovijed koju niste zavrijedili postavio i fiksirao jedan društveno-moralni problem, koji je u našoj literaturi čitavu jednu dekadu i više zaobilazio i kukavno izbegavao. Jedan njegov kraičičak dodirnut je, znatno ranije no Novak, opet jedan mladi hrvatski pisac, dramaturg, Ivan Raos u trima jednočinkama, koje je »Lykos«, u Zagrebu, izdao i oštampao kao »Tri ratne priče«. Niko nije prorok i objavitelj istina u svom mestu, pa je tako, tada, i ova publikacija »Lykosova« doživela, u samom Zagrebu, u njegovom vrstnom i vrmlolistu »Vjesnik«, strahovit napad, zbog toga što je Raos tada ustvrdio da u svakom ratu »obe strane padaju za — domovinu«, dakle postavio jednu ideju i tezu, sa kojom svaka moguća filozofija i elika rata upra-

vo otpočinje da se pojavljuje kao subjektivni misaoni odraz objektivne stvarnosti u individualno-kritičkoj savesti čoveka pojedinca, jednostavno rečeno u savesti čovekovo. Prošlo je od tada nekoliko godina i jedan drugi, još mladi hrvatski pisac, Slobodan Novak, postavio je, pre nekoliko meseci, u »Krugovima«, jedno sasvim rođačko pitanje u odnosu prema pomenutom, pitanje čovekovog prava da kažnjava i presuđuje krivice drugih, bližnjih, pitanje čovekove lične savesti, pitanje strahotne čovekove dileme: da li solidarnost sa ideološkom apstrakcijom veoma dubiozne ideje o pravdi ili individualno moralno pitanje sumnje, kajanja, ispaštanja, naknadnog proveravanja i revidiranja jednog društveno veće davno završenog i davno obavljeno procesa? Razume se, Novakovo pitanje u jednočinoj dramati o kojoj je reč, pitanje je koje se samo sobom upuštava. Jedan napredni sin idejno je učestvovao i doprineo u stvarni fizički smrti svog nazadnog, konzervativnog i ideološki zaostalog oca. Posle dvanaest godina sin podvrgava ličnoj reviziji sopstveni nekadašnji stav i čin. Konflikt uzne-mirene savesti trebalo bi da bude stišan pred ljudima koji su publika u odnosu na sinovljeve ispovedi o krizi jednog oca i oca i oca. Široko upuštena suština ovako postavljenoj dramaturškoj zapletu vodi nas, sve, na platformu jednog univerzalnog, svečovečanskog pitanja: koliko smo svi sami, usamljeni, bespomoćni sami sebi ostavljeni, kada se usudujemo da naknadno mislimo o onome što smo nekada delali, koliko smo izloženi porugama nerazumevanja drugih.

Jednočina drama splićanskog Hrvata Slobodana Novaka nije još nigde prikazana, izvedena. A ovide, kod nas, u Beogradu, ima jedno pozorište (i ne samo ono jedno, po red drugih sa sličnim programima i ciljevima), koje želi da postavlja, otkriva, rešava ljudske probleme: Atelje 212. Ono, to naše savremeno pozorište, iznelo je i obelodanilo misaonu, filozofsko-poetsku ispoved Mije Pavlovića, »Koraci u drugoj sobi«. Ono, to dobro naše pozorište, nije usko, lokalističko, srbijansko i beogradansko, ono je, naprotiv, široko, jugoslovensko, evropsko, čovečansko. Zašto nam, dakle, ono, takvo kakvo je, ne bi prikazalo i jednočinku splićanskog Hrvata Slobodana Novaka, problemima kratcu dramicu »Književno veće«, jednu idejno-emocionalnu muziku i patnju savesti, koja nije ni Sartre, ni Beket, ni Jonesko, a jeste ovim velikim, svetskim dramskim piscima dorasla, sa njima ravnopravna, uz njih univerzalna, buduća životno istinita i istinska, naša, ovdrašnja, jugoslovenska, pa onda, snagom svog upuštavanja, svevljudska i svečovečanska?

Jednočina drama splićanskog Hrvata Slobodana Novaka nije još nigde prikazana, izvedena. A ovide, kod nas, u Beogradu, ima jedno pozorište (i ne samo ono jedno, po red drugih sa sličnim programima i ciljevima), koje želi da postavlja, otkriva, rešava ljudske probleme: Atelje 212. Ono, to naše savremeno pozorište, iznelo je i obelodanilo misaonu, filozofsko-poetsku ispoved Mije Pavlovića, »Koraci u drugoj sobi«. Ono, to dobro naše pozorište, nije usko, lokalističko, srbijansko i beogradansko, ono je, naprotiv, široko, jugoslovensko, evropsko, čovečansko. Zašto nam, dakle, ono, takvo kakvo je, ne bi prikazalo i jednočinku splićanskog Hrvata Slobodana Novaka, problemima kratcu dramicu »Književno veće«, jednu idejno-emocionalnu muziku i patnju savesti, koja nije ni Sartre, ni Beket, ni Jonesko, a jeste ovim velikim, svetskim dramskim piscima dorasla, sa njima ravnopravna, uz njih univerzalna, buduća životno istinita i istinska, naša, ovdrašnja, jugoslovenska, pa onda, snagom svog upuštavanja, svevljudska i svečovečanska?

Neorealizam Pjetra Djermina

Neorealizam je u svojoj osnovi pokret koji je filmu doneo gubitak izvesnog broja predrasuda. Slavni posleratni period italijanske kinematografije ostaće u istoriji obeležan kao trenutak čudnog susreta jedne umetnosti i tragične zapuštenosti jednog života. Taj susret obavljen je na ulici, po sumornim predgrađima pretrpanim čatrljama klošara, po priljivim i izlzanim stepeništima najamnih kuća i u okvirima osiromašenih sela. Ali prava obeležja ovog pokreta nisu ostala na činjenici da je izvestan broj ljudi pokazao svoju rešenost da opevaju tužno naličje jedne sredine. Istorijski film već je poznavao sličnu tužno naličje jedne sredine. Istorijski film već je poznavao sličnu tužno naličje jedne sredine. Istorijski film već je poznavao sličnu tužno naličje jedne sredine. Istorijski film već je poznavao sličnu tužno naličje jedne sredine. Istorijski film već je poznavao sličnu tužno naličje jedne sredine.

Oni su od njega pozajmili mesta i okvire za svoje priče, oni su od toga sveta pozajmili priče za svoje istorije i svoje istorije pustili da dolaze do gledaoca sa lica koja su takoda našli na tom mestu. Nikada ranije, osim u izvesnom tragikačko-dokumentarnom žanru, nije zabeležen toliki stepen popuštanja pred stvarnošću koja je čekala da bi bila opevana. Koja kao da je bila stvarna da bi cela, bez ostataka našla u sjajne okvire jedne umetnosti. Zato je, verovatno, ispuštanje ove osnovne komponente, sadržane u čistoci od svake literarne primese, kojih je možda bilo jedino u jednoj De Sikinjoj alegoriji, značilo i lagano napuštanje čitavog jednog pokreta. To je možda najevidentnije u Felinijevom slučaju koji, ako tako može da se kaže, stvara jedan hipertrofirani neorealizam, izvestan stil koji svojom ekspresivnošću i dovođenjem jednostavnih lica do grandiozne simbolike, izlazi iz domena koji ga je u prvi mah obeležio. Kompromisni Roselinija, Kastanijev bavljenje Šekspirovom, rođenost De Sikinjih filmova, što je na drugoj strani stvorilo jednog izvesnog glumca, sve to potpomoglo jedan, čini se, skoro neizbežan proces.

Pjetro Djermin (crtež A. Klasa)

Pjetro Djermin, naprotiv, čijeg železničara imamo prilike da vidimo ovih dana, poslednji je Mohikanac jedne sjajne tradicije i njegovog dela u stanju je da sa jednostavnom, očiglednošću pokaže sve dobre i rđave strane ovog italijanskog pronalaska.

Neorealizam je humanizam to još uvek može da se oseti kroz nešto predugačku istoriju porodice jednog mašinovođe, u kojoj svi junaci nisu besprekorno čisti ali koji svojom ukupnošću nastoje da u vere svet o svojoj dobrobi. Djermin je kao i njegovi oprobani kolege uveo u svoj film jedno mentalno preterano razvijeno dete, što je takođe tipičan pronalazak neorealizma. Dete su se i pre 1945 javljala na filmskom platnu i među njima je bilo sjajnih i lucidnih malihšana, ali Džeki Kugan je svoju inteligenciju još uvek pokazivao u domenu igre i lakih podvala pa je tek tamna pozadina italijanskog posleratnog filma zajedno sa nekoliko primera Kerola Rida, pokazala prevremenu starost i stavičnu zrelost generacije rođene pod granatama Drugog svetskog rata.

Djermin je u kompozicionom smislu pokazao jednu od tipičnih slabosti pokreta kome pripada. Otvorstvo predrasuda u izboru motiva onaj mesečarski hod kamere za autentičnim životom ulice i malog čoveka, nužno je prouzrokovao u čitavom nizu italijanskih dela od hroničarski prizvuk. Otvorstvo prave strogosti u ispunjavanju osnovnih dramske linije, što nije bilo moguće pronaći u neuređenim i razređenim oblicima običnog života. Ali je kraj toga umeo da ostvari čitav niz tipično filmskih ritmova i paralela, pri čemu se misli pre svega na izvrsno montiranje Sandrinovog koračanja i huktanja voza kojim upravlja njegov otac.

Bora Čosić

ISPRAVKA

U prošlom broju »Književnih novina« u prikazu »Jovčev Borđ Stankovića izostala je tehnička greškom u prvog rečenici drugog pasusa reč »bitnije«, tako da rečenica treba da glasi: »Pri dramaturškoj obradi »Jovčev Putnik nije ništa bitnije dopisivao...«

Pavle Stefanović

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i društvena pitanja

Redakcioni odbor:

Oto Bihalji-Merin, Miodrag Bulatović, Bora Čosić, dr. Mihailo Marković, Peda Milosavljević, Tanasije Mladenović, M. Panić-Surep, Vladimir Petrić, Duza Radović, Risto Tošović

Urednici:

DUSAN MATIĆ, CEDOMIR MINDEROVIC i MILOŠ I. BANDIĆ

Direktor:

TANASIJE MLADENOVIC

List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Redakcija: Francuska 7, tel. 21-000, tek. račun: 10-KB-32-Z-208.

List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din. 30. Godišnja pretplata Din. 600, polugodišnja Din. 300, za inostranstvo dvostruko.

Tehničko-umetnička oprema: Dragomir Dimitrijević
Odgovorni urednik: Dušan Matić

Stampa »GLAS«, Beograd, Vlakovićeva 8

Karižan Lounge, Fontana